

Bogusław Lackoroński *

Renta (art. 903–907 k.c.) w praktyce sądowej¹

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Od początku lat 90. XX w. obserwuje się wzrost długości życia ludzi w Polsce. W 2012 r. przeciętne trwanie życia dla mężczyzn wynosiło 72,7 lat, a dla kobiet – 81 lat. W porównaniu z początkiem lat 90. XX w. przeciętne trwanie życia wydłużyło się o około sześć lat zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn². Przeciętny wiek statystycznego mieszkańca Polski w 2013 r. wynosił 38,7 lat i wzrósł od początku lat 90. XX w. o sześć i pół roku. Od 1990 r. systematycznie wzrasta odsetek społeczeństwa oraz liczba osób w wieku poprodukcyjnym. W 1990 r. osoby w wieku poprodukcyjnym wynosiły 12,8% ludności (4.884.000), a w 2013 r. było to 18,2% (7.014.000). Udział osób starszych (60/65) w ogólnej populacji Polski także systematycznie się zwiększa. W 1990 r. wynosił on 10,2%, a w 2013 r. – 14,3%³. Zmiany w strukturze demograficznej ludności są wyzwaniem dla państwa i społeczeństwa. Stawiając czoło temu wyzwaniu państwo będzie zapewne stosowało instrumenty z zakresu prawa administracyjnego⁴, a społeczeństwo będzie potrzebować instrumentów cywilnoprawnych. Wymaga zbadania, czy obecnie obowiązujące regulacje cywilnoprawne, służące zaspokojeniu i zabezpieczeniu interesów osób starszych (ostatnio uzupełnione ustawą z 23.10.2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym⁵), są adekwatne do ich potrzeb. Renta i dożywocie tradycyjnie realizują funkcję alimentacyjną⁶, zwłaszcza względem osób starszych. Przedmiotem refleksji warto objąć kwestię, na ile mogą być wykorzystywane w innych stosunkach cywilnoprawnych niezwiązanych tak silnie i bezpośrednio z tą funkcją, w szczególności w stosunkach, których treść obejmuje odpowiedzialność odszkodowawczą, czy nawet handlowych. *Prima facie*

* Autor jest doktorem nauk prawnych, adiunktem na Uniwersytecie Warszawskim.

¹ Artykuł powstał na podstawie części raportu z wykonanego w IWS badania aktowego: *Analiza praktyki sądowej w sprawach z umów renty i dożywocia*, Warszawa 2015.

² J. Stańczak, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku*, Notatka informacyjna, Materiał na konferencję prasową z 30.01.2014 r., http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2013.pdf.

³ J. Stańczak, *Podstawowe informacje...*

⁴ O tym, że umowa o dożywocie była traktowana jako prywatnoprawny substytut instytucji zabezpieczenia społecznego uregulowanych w przepisach prawa publicznego, świadczy w szczególności fakt, że wejście w życie ustawy z 27.10.1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz. U. Nr 32, poz. 140) uznawano w publicyście jako sposób na wyeliminowanie „zmory dożywocia”. Por. E. Gniewek, *Zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych rolników-emerytów*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 813, Prawo CXXXV, Ochrona praw człowieka starego, Wrocław 1986, s. 37, przypis 16; por. również: W. Zabagło, *Treść dożywocia w Kodeksie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1966/9, s. 1081.

⁵ Dz. U. poz. 1585 ze zm.

⁶ Por. K. Gliwa-Gliwiński, *Renta i dożywocie*, „Notariat-Hipoteka” 1937/7–8, s. 69.

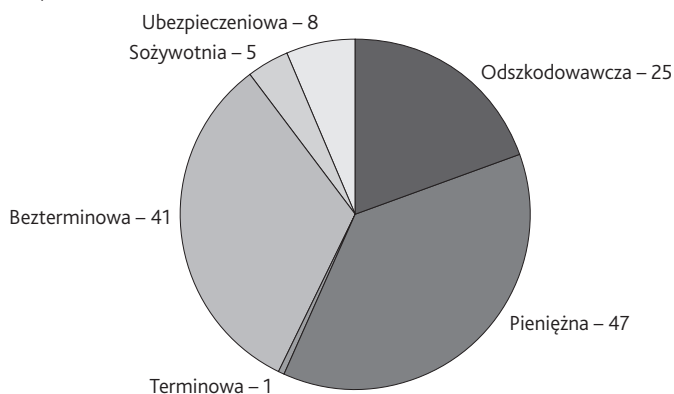
wydaje się, że umowa renty, w przeciwieństwie do umowy o dożywocie, może mieć zastosowanie poza stosunkami o charakterze alimentacyjnym.

Kanwą dla niniejszego opracowania jest badanie akt 170 spraw sądowych⁷, w których w 47 powoływano się na przepisy o rencie, a w 123 – na przepisy o dożywociu. Znaczna przewaga spraw, w których odwoływano się do przepisów o dożywociu, oraz marginalny odsetek spraw dotyczących renty umownej wskazuje na aktualność tezy z lat 50. XX w. o braku większego znaczenia rent w polskiej tradycji prawnej⁸. W zbadanych sprawach poza umowami renty i umowami o dożywocie występowały również umowy ubezpieczenia zobowiązujące ubezpieczycieli do uiszczania renty odroczonej, darowizny obciążliwe, umowy o ustanowienie dożywotniej służebności osobistej mieszkania, umowy przekazania gospodarstwa rolnego i umowy z następcą, jak również zobowiązania *ex delicto*, których przedmiotem było świadczenie w postaci renty. Były one jednak zarejestrowane jako sprawy z umowy renty lub dożywocia, zapewne z uwagi na podobieństwo świadczeń.

Należy podkreślić, że sprawy, których przedmiotem są roszczenia dotyczące renty oznaczane symbolem C-100, cechują się istotnym wewnętrznym zróżnicowaniem. Wśród tych spraw są zarówno sprawy dotyczące renty umownej lub ustawowej, do których mają zastosowanie przepisy o rencie (art. 903–907 k.c.), jak i sprawy odnoszące się do rent ubezpieczeniowych, do których przepisy kodeksu cywilnego o rencie nie mają zastosowania, w szczególności z powodu wyłączenia zawartego w art. 805 § 3 k.c.

Wykres 1

Rodzaje renty 2014 (liczba poszczególnych rodzajów renty na 47 zbadanych spraw; poszczególne cechy mogą współwystępować)

Źródło: opracowanie własne

⁷ Przedmiotem badania były sprawy zakończone w 2014 r., w których rozstrzygano o roszczeniach wynikających z umów renty i umów o dożywocie, oznaczone w repertoriach – zgodnie z załącznikiem do zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 30.12.2014 r., zmieniającego zarządzenie w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz. Urz. MS poz. 182) – symbolem „C-100”. Zgodnie z informacją zawartą w Sprawozdaniu sądów rejonowych w sprawach cywilnych MS-S1 za rok 2014 w sądach rejonowych załatwiono 297 spraw, które zostały zakwalifikowane jako sprawy dotyczące roszczeń z tytułu umowy renty lub umowy o dożywocie natomiast w sądach okręgowych rozpoznających sprawy w pierwszej instancji oraz jako sądy odwoławcze załatwiono 89 takich spraw.

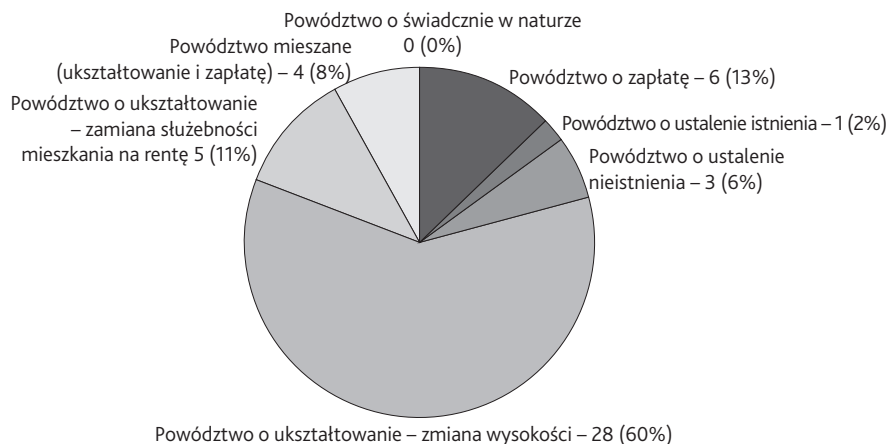
⁸ A. Stelmachowski, *Zagadnienie ciężarów realnych i dożywocia na tle prac kodyfikacyjnych*, „Nowe Prawo” 1951/7–8, s. 47 i 53.

Poniższe rozważania dotyczące renty umownej będą obejmowały również przy czynkowe uwagi odnoszące się do renty ubezpieczeniowej oraz renty ustawowej w celu przedstawienia pełnego spektrum rodzajów rent i kwestii pojawiających się w związku ze stosowaniem wszystkich przepisów znajdujących się w Tytule XXXIV, Dziale I kodeksu cywilnego, mimo że nie wszystkie odnoszą się do tytułowej renty umownej (art. 907 § 2 k.c.). Nie jest to jednak wynikiem zacierania czy bagatelizowania różnic dzielących rentę, do której mają zastosowanie art. 903–907 k.c., i rentę ubezpieczeniową oraz dzielących rentę umowną i ustawową.

Badane sprawy można podzielić na kilka kategorii, które z pewnością nie oddają różnorodności umów renty oraz mnogości zagadnień prawnych, jakie na ich tle mogą występować. Wśród badanych spraw rozstrzyganych na podstawie przepisów dotyczących renty dominują sprawy, w których w różnych postaciach jest rozstrzygany problem wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie ciągłe. W tej grupie spraw występują zarówno sprawy o podwyższenie, jak i o obniżenie renty albo ustalenie, że obowiązek jej uiszczania wygasł (nie istnieje). Drugą grupę spraw stanowią sprawy o wykonanie zobowiązania, którego przedmiotem jest renta albo sprawy o świadczenie z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania takiego zobowiązania. Jednak większość spraw rozstrzyganych na podstawie przepisów o rencie dotyczyła zmiany wysokości lub czasu trwania renty – 60%.

Wykres 2

Sprawy z umowy renty – struktura przedmiotowa – 2014

Źródło: opracowanie własne

I. PRAWO DO POBIERANIA RENTY A ROSZCZENIE O UISZCZENIE RENTY

W doktrynie oraz w orzecznictwie odróżnia się ogólne prawo do pobierania renty od roszczeń o uiszczenie renty, to jest o spełnienie poszczególnych świadczeń okresowych⁹.

⁹ J. Korzonek, w: J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. 1, Kraków 1934, s. 1189; R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 589; por. na tle kodeksu cywilnego: T. Bielska-Sobkiewicz, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania*, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 1160, nb. 5; S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kolakowski, M. Sychowicz,

Konsekwencją tego rozróżnienia jest ograniczenie zastosowania instytucji przedawnienia jedynie do roszczeń o uiszczenie renty (o zapłatę poszczególnych świadczeń okresowych) oraz wyłączenie wpływu śmierci uprawnionego na istnienie roszczeń o uiszczenie renty.

W myśl powyższej koncepcji ogólne prawo do pobierania renty nie przedawnia się¹⁰, natomiast roszczenia o spełnienie poszczególnych świadczeń okresowych przedawniają się na zasadach ogólnych, dotyczących świadczeń okresowych, z upływem 3 lat (art. 118 k.c.).

Ponadto uprawnienie do pobierania renty jest uznawane za ściśle związane z osobą uprawnionego i w konsekwencji za niezbywalne, w przeciwieństwie do roszczeń o wymagalne świadczenia okresowe¹¹. Jako podstawa dla wniosku o niezbywalności jednolitego prawa do renty jest wskazywany art. 509 § 1 k.c., zgodnie z którym niedopuszczalność przelewu wierzytelności może wynikać z właściwości zobowiązania¹². Należy przy tym wskazać, że w doktrynie jest prezentowany pogląd trafnie ograniczający zakres zastosowania tezy o niedopuszczalności zbywania uprawnienia do pobierania renty ze względu na właściwość zobowiązania tylko do renty o charakterze alimentacyjnym¹³. Prezentowane jest również stanowisko, zgodnie z którym alimentacyjny charakter renty wpływa jedynie na konieczność uzyskania zgody dłużnika na zbycie prawa do jej pobierania, a nie na zbywalność tego prawa¹⁴.

W powyższe rozróżnienie wpisuje się również stanowisko, zgodnie z którym śmierć uprawnionego powoduje wygaśnięcie prawa do pobierania renty¹⁵, lecz nie ma wpływu na roszczenia o uiszczenie renty, które powstały do dnia śmierci uprawnionego¹⁶.

T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, Warszawa 2011, s. 993–994; E. Niezbecka, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część szczególna*, A. Kidyba (red.), Warszawa 2014, komentarz do art. 903, nb. 5; Z. Radwański, w: *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 2: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. naczelny W. Czachórski, red. tomu S. Grzybowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 950; S. Rejman, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Księga trzecia – Zobowiązania*, red. J. Ignatowicz, Warszawa 1972, s. 1752; I. Rosenblüth, *Renta*, w: *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego, założona przez H. Konica, Tom 4, Przedstawicielstwo – Spółka komandytowa*, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, Warszawa 1939, s. 2052; L. Stecki, w: *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 2, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 814, nb. 10; J. Szachulowicz, w: *Kodeks cywilny*, t. 2: *Komentarz do artykułów 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2009, s. 865, nb. 11; uchwała SN (7) z 19.11.1965 r. (III PO 32/64), OSNC 1966/6, poz. 90; odmiennie: K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks cywilny*, t. 2: *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, komentarz do art. 903, nb. 8, który kwestionuje tezę o istnieniu ogólnego prawa do renty.

¹⁰ T. Bielska-Sobkiewicz, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, cz. 2, s. 1160, nb. 7; S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, s. 994–995; S. Rejman, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 1752; L. Stecki, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 814, nb. 10; odmiennie: E. Niezbecka, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, komentarz do art. 903, nb. 5 oraz uchwała SN (7) z 19.11.1965 r. (III PO 32/64).

¹¹ Tak: T. Bielska-Sobkiewicz, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, cz. 2, s. 1160, nb. 6; S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, s. 993–994; J. Jezioro, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), Warszawa 2014, art. 903, nb. 4; E. Niezbecka, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, komentarz do art. 903, nb. 5; odmiennie stanowisko, zgodnie z którym zbywalne jest prawo do pobierania renty, lecz wygasa ono wraz ze śmiercią pierwotnego uprawnionego prezentował: R. Longchamps de Bériér, *Zobowiązania*, s. 592.

¹² K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, A. Olejniczak (red.), Warszawa 2009, s. 1024, nb. 26.

¹³ S. Rejman, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 1752.

¹⁴ L. Stecki, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 814, nb. 7.

¹⁵ R. Longchamps de Bériér, *Zobowiązania*, s. 590.

¹⁶ S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, s. 994–995; S. Rejman, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 1752; L. Stecki, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 814, nb. 8.

Sporny charakter relacji pomiędzy prawem do pobierania renty oraz roszczeniami o jej uiszczenie na tle przepisów o rencie uzasadnia uwzględnienie argumentów systemowych przy określaniu natury każdego z tych praw i ich wzajemnej relacji. Natura prawa do pobierania renty oraz roszczenia o jej uiszczenie jest przedmiotem rozważań nie tylko na tle art. 903–907 k.c., lecz również na tle przepisów o przelewie wierzytelności (art. 509–517 k.c.). W rozważaniach dotyczących przelewu, wierzytelności o świadczenia za późniejsze okresy objęte treścią istniejących zobowiązań ciągłych są uznawane za wierzytelności przyszłe¹⁷. Koresponduje to z poglądem, zgodnie z którym „prawo do całości świadczenia oraz uprawnienia do poszczególnych świadczeń okresowych są w stosunku do siebie względnie samodzielne”¹⁸. Za taką kwalifikacją wierzytelności rentowej o charakterze alimentacyjnym przemawia dodatkowo fakt, że wymagalność składających się na nią roszczeń zależy nie tylko od nadejścia terminu spełnienia świadczenia, lecz również od tego, czy uprawniony dożyje tego terminu. W przypadku gdy uprawniony do renty umiera, zobowiązanie wygasa, a wraz z nim jego wierzytelność w takim zakresie, w jakim miała ona charakter wierzytelności przyszłej. Uznanie wierzytelności rentowej w zakresie, w jakim obejmuje ona roszczenia o świadczenia należne w przyszłości, za wierzytelność przyszłą powoduje, że wraz z upływem terminów ich spełnienia wierzytelność rentowa traci w odpowiednim zakresie przymiot wierzytelności przyszłej i staje się wierzytelnością istniejącą. Uznanie wierzytelności o rentę za wierzytelność przyszłą pozwala na uniknięcie trudności z określeniem charakteru prawa, jakie jest elementem treści zobowiązania o rentę w okresie pomiędzy jego powstaniem a terminem wymagalności roszczenia o spełnienie pierwszego świadczenia rentowego. Stanowisko, zgodnie z którym wierzytelność rentowa jest wierzytelnością przyszłą, która stopniowo się aktualizuje, koresponduje z poglądem ograniczającym zastosowanie przedawnienia tylko do wymagalnych roszczeń o uiszczenie renty, mogących wynikać jedynie z wierzytelności istniejącej. Wszak niemożliwe jest rozpoczęcie się biegu terminu przedawnienia roszczeń majątkowych, które są potencjalnym elementem wierzytelności przyszłej.

Odnosząc się do kwestii związanych ze zbywaniem wierzytelności rentowej, należy wskazać, że uznanie jej za wierzytelność przyszłą powstającą sukcesywnie wraz z nadejściem terminów wymagalności roszczeń o uiszczenie renty powoduje, iż w zakresie, w jakim jest to dopuszczalne w świetle art. 509 § 1 k.c., przedmiotem przelewu może być cała wierzytelność rentowa (przyszła i istniejąca), jak również tylko ta jej część, która już powstała. Oznacza to dopuszczalność przelewu zarówno wierzytelności przyszłej, jak i istniejącej, stanowiącej element treści zobowiązania wynikającego z umowy renty o charakterze niealimentacyjnym. Natomiast w przypadku umowy renty o charakterze alimentacyjnym przedmiotem przelewu może być jedynie wierzytelność istniejąca.

¹⁷ K. Zawada, w: *System...*, t. 6, s. 1028–1029, nb. 37; por. również: J. Kuropatwiński, *Umowne rozporządzenie wierzytelnością przyszłą*, Toruń–Bydgoszcz 2007, s. 98–99, który przyjmuje jednak, że pojęcie wierzytelności przyszłych z istniejących zobowiązań ciągłych ogranicza się tylko do wierzytelności objętych treścią zobowiązań ciągłych o charakterze bezterminowym. Należy jednak podkreślić, że ostatni z powołanych autorów uznaje za umowy zawarte na czas nieokreślony umowy, których okres obowiązywania jest z góry niepewny. Taki sposób rozumienia pojęcia „umów bezterminowych” powoduje, że nie można wykluczyć, iż wierzytelności objęte treścią zobowiązań wynikających z umowy renty i umowy o dożywocie – umów co do zasady terminowych wygasających ze śmiercią uprawnionego – mogłyby być uznane za wierzytelności przyszłe.

¹⁸ J. Mojak, *Obrót wierzytelnościami. Podstawowe zagadnienia prawne*, Lublin 1998, s. 12.

Należy zgodzić się, że za przyjęciem powyższej koncepcji wierzytelności rentowej mogącej uzasadniać rozróżnienie ogólnego prawa do pobierania renty oraz roszczeń o jej uiszczenie nie przemawiają przepisy o rencie¹⁹. Przepisy te nie przemawiają jednak również jednoznacznie przeciwko dopuszczalności przyjęcia powyższych argumentów systemowych wynikających z rozważań o prawnym charakterze wierzytelności rentowej poczynionych na tle przepisów o przelewie wierzytelności.

II. RODZAJE RENTY

1. Uwagi wprowadzające

Renta, rozumiana jako wierzytelność objęta treścią zobowiązania umożliwiającego wierzycielowi dochodzenie roszczenia o świadczenie okresowe, może być klasyfikowana z uwagi na różnorodne kryteria. Kryteriami pozwalającymi na wyróżnienie poszczególnych rodzajów rent są:

- 1) funkcja i cel renty – renty alimentacyjne i niealimentacyjne;
- 2) gałąź prawa obejmująca regulację renty – renty cywilnoprawne i publiczno-prawne;
- 3) źródło zobowiązania obejmującego wierzytelność w postaci renty – renty umowne i renty pozaumowne;
- 4) odpłatność – renty odpłatne i nieodpłatne;
- 5) wzajemność – renty wzajemne i niewzajemne;
- 6) przedmiot świadczenia w postaci renty – renty pieniężne i niepieniężne;
- 7) wysokość i przedmiot poszczególnych rent – renty regularne i nieregularne;
- 8) czas istnienia wierzytelności w postaci renty w szczególności względem okresu życia uprawnionego – renty dożywotnie, renty czasowe i renty na czas nieoznaczony²⁰;
- 9) odszkodowawczy charakter świadczenia – renty odszkodowawcze i renty nieodszkodowawcze;
- 10) ubezpieczeniowy charakter – renty ubezpieczeniowe i nieubezpieczeniowe.

Należy podkreślić, że klasyfikacje renty dokonywane z punktu widzenia tych kryteriów nie mają jedynie charakteru porządkującego, lecz również wiążą się z nimi prawne implikacje. Rodzaje rent wyróżniane z punktu widzenia powyższych kryteriów mogą się krzyżować i nakładać na siebie. Jest to widoczne chociażby na tle art. 890 § 2 k.p.c., który ma zastosowanie do rent będących jednocześnie rentami alimentacyjnymi i odszkodowawczymi.

Rozważania dotyczące rent wyróżnianych ze względu na źródło zobowiązania obejmującego wierzytelność w postaci renty oraz czas istnienia wierzytelności w postaci renty w szczególności względem okresu życia uprawnionego są elementem analizy tych zagadnień dotyczących renty, z którymi rozróżnienie rent z uwagi na te kryteria jest bezpośrednio związane. Uwagi dotyczące rent wyróżnianych ze względu na źródło zobowiązania obejmującego wierzytelność w postaci renty

¹⁹ Tak: K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 8.

²⁰ Por. A. Wiśniewski, *Umowy losowe w prawie polskim*, Warszawa 2009, s. 93.

są zawarte w części poświęconej wpływowi zmiany okoliczności na zobowiązanie do uiszczania renty, a uwagi dotyczące rent wyróżnianych ze względu na czas istnienia wierzytelności w postaci renty w szczególności względem okresu życia uprawnionego zamieszczone są w części poświęconej ciągłemu charakterowi zobowiązania wynikającego z umowy renty.

W tym miejscu zostaną zamieszczone rozważania z konieczności ograniczające się tylko do omówienia rozróżnienia rent na alimentacyjne i niealimentacyjne. Wybór ten jest uzasadniony znaczeniem tej klasyfikacji rent dla refleksji nie tylko o funkcjach renty, lecz również o zakresie przedmiotowym zastosowania przepisów kodeksu cywilnego o rencie.

2. Renta alimentacyjna i renta niealimentacyjna

Użyteczność świadczenia okresowego, które jest zasadniczym przedmiotem zobowiązania wynikającego z umowy renty, nie ogranicza się tylko do zaspokajania potrzeb alimentacyjnych uprawnionego. Renta może być bowiem adekwatnym świadczeniem wzajemnym w szczególności w zobowiązaniach, których drugim przedmiotem jest świadczenie ciągłe, niemających charakteru alimentacyjnego. Traktowanie okresowego świadczenia w takim przypadku jako renty jest celowe wtedy, gdy zobowiązanie ciągłe nie wynika z jakiegokolwiek innej niż umowa renty umowy nazwanej, której reżim regulacyjny jest bardziej adekwatny niż przepisy o rencie, albo umowy nienazwanej. Renta może być świadczeniem, które nie jest ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb alimentacyjnych uprawnionego²¹, spełnianym w zamian za świadczenie polegające na działaniu (np. wykonywanie prawa podmiotowego, w tym w szczególności własności, w określony w umowie sposób, prowadzenie działalności gospodarczej w określony sposób) lub zaniechaniu (np. powstrzymanie się od wykonywania prawa podmiotowego, w tym w szczególności własności, powstrzymanie się od działalności konkurencyjnej względem drugiej strony zobowiązania). Użyteczność renty niealimentacyjnej jako świadczenia wzajemnego wynika przede wszystkim z faktu, że zapewnia ono względną równowagę ryzyka związanego z wykonywaniem zobowiązania przez każdą ze stron. W przypadku bowiem, gdy w zamian za świadczenie ciągłe druga strona zobowiązana jest spełnić świadczenie jednorazowe, zależnie od terminu jego spełnienia (z góry albo z dołu) ryzyko związane z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania oraz ciężar podejmowania działań ukierunkowanych na wyegzekwowanie zobowiązania obciąża przede wszystkim tę stronę, która spełnia świadczenie wcześniej. Sukcesywne uzyskiwanie przez stronę spełniającą świadczenie ciągłe renty w określonych odstępach czasu pozwala znacznie zredukować asymetrię w ekspozycji na ryzyko związane z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania przez jedną ze stron. Świadczenie w postaci renty niealimentacyjnej może być zastrzeżone dla właściciela w zamian za ustanowienie ograniczonych praw rzeczowych na należącej do niego rzeczy. Należy jednak podkreślić, że w takim przypadku obowiązek zapłaty renty wynika wyłącznie z czynności prawnej wywołującej skutki o charakterze obligacyjnym. Obowiązek zapłaty renty nie należy do treści

²¹ Tak również: K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 5.

ograniczonego prawa rzeczowego²² i w konsekwencji nie jest skuteczny względem każdorazowego nabywcy nieruchomości obciążonej. Wątpliwości może wywoływać określenie konsekwencji ujawnienia w księdze wieczystej nieruchomości władnącej i obciążonej nie tylko treści ograniczonego prawa rzeczowego, lecz również obowiązku spełniania świadczeń okresowych wraz ze wskazaniem ich wysokości. W takiej sytuacji wątpliwości budzi stosowanie art. 17 ustawy z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 707 ze zm.) (dalej: „u.k.w.h.”) do wierzytelności o zapłatę renty. Wydaje się to niedopuszczalne, ponieważ prowadziłoby do rozszerzenia skuteczności prawa wynikającego z umowy renty, mimo że nie jest to przewidziane wprost przez ustawodawcę. Naruszałoby to zasadę zamkniętego katalogu (*numerus clausus*) zobowiązań realnych²³.

Przepis art. 903 k.c. jest tak zredagowany, że możliwe byłoby uznawanie za umowę renty nie tylko umów o renty alimentacyjne, lecz również umów o renty o charakterze niealimentacyjnym. Analogiczny sposób wykładni jest możliwy w odniesieniu do art. 903¹, 904 i 906 k.c. Z kolei przeciwko uznawaniu umowy renty niealimentacyjnej za umowę renty w rozumieniu kodeksu cywilnego przemawia umiejscowienie art. 903–907 k.c. w jednym tytule z umową o dożywocie, która bez wątplenia ma charakter umowy wyłącznie o charakterze alimentacyjnym. Za ograniczeniem stosowania przepisów o umowie renty tylko do rent alimentacyjnych przemawia również art. 905 k.c., z którego wynika, że odnosi się on tylko do osób fizycznych i reguluje wpływ śmierci uprawnionego w trakcie okresu rozliczeniowego na wielkość świadczenia, które powinno być spełnione przez zobowiązanego. Wpływ śmierci uprawnionego na wielkość należnego mu świadczenia wskazuje na ścisły związek umowy renty w rozumieniu kodeksu cywilnego z zaspokajaniem jego osobistych potrzeb.

Niezależnie od tego, czy umowa renty niealimentacyjnej zostanie uznana za umowę nazwaną, której *essentialia negotii* są określone w art. 903 k.c., a w istocie za jej odmianę, czy też za umowę nienazwaną, do której *per analogiam* można stosować art. 904 i 906 k.c., dopuszczalność jej zawierania nie powinna budzić wątpliwości w świetle art. 353¹ k.c. określającego granice swobody umów.

Umowa renty alimentacyjnej cechuje się odmiennym charakterem prawnym od umowy renty niealimentacyjnej. Odmienności te mają istotne praktyczne implikacje. W szczególności umowa renty niealimentacyjnej nie jest źródłem zobowiązania ściśle związanego z osobą uprawnionego. Oznacza to, że zobowiązanie z tytułu umowy renty niealimentacyjnej wchodzi do spadku po uprawnionym²⁴, a zobowiązanie z tytułu umowy renty alimentacyjnej wygasa w dniu śmierci uprawnionego, jako ściśle związane z jego osobą. Uprawnionym do renty alimentacyjnej może być tylko osoba fizyczna, natomiast umowa o rentę niealimentacyjną może być zawarta w interesie jakiegokolwiek podmiotu prawa cywilnego.

²² Tak trafnie: K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2015, komentarz do art. 285, nb. 15.

²³ E. Drozd, *Numerus clausus praw rzeczowych*, w: *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (Studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, S. Soltysiński (red.), Poznań 1990, s. 266; P. Machnikowski, w: *System prawa prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, E. Gniewek (red.), Z. Radwański (red.), Warszawa 2013, s. 42, nb. 92; K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 244, nb. 165; wyrok SN z 3.04.2009 r. (II CSK 470/08), LEX nr 599755; wyrok SN z 13.01.2011 r. (III CSK 85/10), LEX nr 686143.

²⁴ Odmiennie: S. Rejman, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 1752, który stwierdza, że wierzytelność z tytułu umowy renty niealimentacyjnej może być przedmiotem przelewu, ale wygasa wraz ze śmiercią uprawnionego.

Kolejną istotną różnicą dzielącą umowę renty alimentacyjnej i umowę renty niealimentacyjnej jest czas, na jaki te umowy mogą być zawierane. O ile bowiem umowa renty alimentacyjnej może być zawarta co najwyżej na czas życia uprawnionego, o tyle nie ma przeciwwskazań, aby umowa renty niealimentacyjnej była zawarta na czas wykraczający poza okres życia, a w przypadku podmiotów innych niż osoby fizyczne poza okres istnienia, uprawnionego, który taką umowę zawarł. Wszak uprawnienia wynikające z umowy renty niealimentacyjnej mogą wchodzić do spadku i być wykonywane przez spadkobierców uprawnionego. Różnica w zakresie czasu, na jaki może zostać zawarta umowa renty alimentacyjnej i niealimentacyjnej, oznacza również, że umowa renty alimentacyjnej jest zawsze umową terminową bez względu na fakt, czy jest zawarta na czas życia uprawnionego, czy też jest ograniczona terminem, który może przypadać przed jego śmiercią. W konsekwencji nie może ona zostać wypowiedziana przez żadną ze stron przed upływem okresu, na jaki została zawarta na podstawie art. 365¹ k.c., chyba że umowa renty alimentacyjnej stanowi inaczej. Dopuszczalność wypowiedzenia takiej umowy renty jest uzależniona od zastrzeżenia umownego, które przewiduje taką możliwość dla obu albo jednej ze stron.

Umowa renty niealimentacyjnej może być zawarta zarówno na czas oznaczony, jak i na czas nieoznaczony. Umowa renty niealimentacyjnej zawarta na czas oznaczony jest źródłem zobowiązania ciągłego o charakterze terminowym. Zobowiązanie wynikające z takiej umowy wygasa z upływem czasu, na jaki została zawarta. Umowa renty niealimentacyjnej zawarta na czas oznaczony nie wygasa w przypadku, gdy śmierć uprawnionego nastąpi przed nadejściem terminu, na jaki została ona zawarta, a jej wypowiedzenie jest uzależnione od zastrzeżenia umownego przewidującego taką możliwość dla którejkolwiek ze stron albo dla obu stron. Nie można wypowiedzieć takiej umowy renty na podstawie art. 365¹ k.c. z uwagi na jej terminowy charakter. Natomiast w przypadku, gdy umowa renty niealimentacyjnej jest zawarta na czas nieoznaczony, stosuje się do niej zasadę wypowiedalności wynikającą z art. 365¹ k.c., co oznacza, że umowa taka wygasa wskutek wypowiedzenia po upływie terminów umownych, o ile zostaną określone, albo zwyczajowych, a w razie braku takich terminów – niezwłocznie po wypowiedzeniu. Brak jest przy tym ustawowych terminów wypowiedzenia umowy renty. O ile umowa renty niealimentacyjnej nie stanowi inaczej, a w szczególności gdy powstanie prawa do wypowiedzenia takiej umowy zawartej na czas nieoznaczony nie jest uzależnione od jakichkolwiek przesłanek lub warunków, umowa taka może zostać wypowiedziana przez każdą ze stron w każdym czasie. Z taką ewentualnością musi liczyć się w szczególności uprawniony do renty. Wprawdzie nie można wykluczyć stosowania art. 5 k.c. wobec wykonywania prawa do wypowiedzenia umowy, ale nie można też założyć, że w każdym przypadku, w którym w krótkim czasie po powstaniu prawa do renty jest wypowiedziana umowa będąca jego źródłem, mamy do czynienia z nadużyciem prawa podmiotowego. Z tego powodu, jeśli renta ma być świadczeniem wzajemnym, w celu ochrony uprawnionego do renty, w umowie renty niealimentacyjnej powinien być zastrzeżony minimalny okres, w czasie którego umowa jest źródłem zobowiązania terminowego, a po upływie którego zobowiązanie to ma charakter bezterminowy i dopiero wtedy zaczyna się do niego stosować art. 365¹ k.c.

Kolejna różnica pomiędzy rentą alimentacyjną i niealimentacyjną odnosi się do kwestii dopuszczalności przelewu wierzytelności, prowadzącej do zmiany uprawnionego zarówno w stosunku do roszczeń o zapłatę poszczególnych rent, jak i wierzytelności umożliwiającej nabywanie roszczeń o zapłatę poszczególnych rent w przyszłości. O ile z właściwości zobowiązania wynikającego z umowy renty alimentacyjnej, wyznaczonej w szczególności przez ścisły związek z osobą i potrzebami uprawnionego, wywodzi się niedopuszczalność przelewu wierzytelności umożliwiającej nabywanie roszczeń o zapłatę poszczególnych rent w przyszłości²⁵, o tyle właściwość zobowiązania wynikającego z umowy renty niealimentacyjnej nie stanowi przeszkody w dokonywaniu obrotu wierzytelnością stanowiącą element treści tego zobowiązania w jakimkolwiek zakresie²⁶. Wierzytelność z tytułu umowy renty niealimentacyjnej może być zatem – co do zasady – przedmiotem obrotu nie tylko w zakresie, w jakim obejmuje ona roszczenia o zapłatę zaległych rent, lecz również w zakresie, w jakim umożliwia ona nabywanie roszczeń o zapłatę poszczególnych rent w przyszłości.

Umowa renty niealimentacyjnej, w odróżnieniu od umowy renty alimentacyjnej, nie służy bezpośrednio zapewnieniu środków utrzymania, lecz jest ustanawiana dla zaspokojenia interesu niezwiązanego ściśle z osobą uprawnionego. Nie stoi to na przeszkodzie wykorzystywaniu przez uprawnionego środków uzyskanych z renty niealimentacyjnej na zaspokojenie potrzeb alimentacyjnych. Nie stwarza to jednak podstawy do kwalifikowania wierzytelności wynikającej z umowy renty niealimentacyjnej jako wierzytelności o dostarczenie środków utrzymania, tak jak przeznaczenie środków uzyskanych ze sprzedaży rzeczy na zaspokojenie potrzeb alimentacyjnych sprzedawcy nie stanowi podstawy do uznania umowy sprzedaży za umowę pełniącą funkcję alimentacyjną. Ma to istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia kwestii dopuszczalności ustawowego potrącenia wierzytelności z tytułu umowy renty. Wierzytelność z tytułu umowy renty alimentacyjnej nie może być potrącona wbrew woli wierzyciela (uprawnionego). Nie ma przeszkód, aby wierzytelność z tytułu umowy renty alimentacyjnej została potrącona za zgodą uprawnionego w drodze potrącenia umownego²⁷, którego dopuszczalność wynika z zasady swobody umów. Zakaz ustawowego potrącenia wierzytelności o dostarczenie środków utrzymania, wynikający z art. 505 pkt 2 k.c., nie dotyczy wierzytelności z tytułu renty niealimentacyjnej, która nie stanowi wierzytelności o dostarczenie środków utrzymania. Taki wniosek koresponduje nie tylko z wyraźnym brzmieniem art. 505 pkt 2 k.c., lecz również z postulatem restryktywnej wykładni tego przepisu uznanego za źródło regulacji o charakterze szczególnym²⁸.

Cel ustanowienia renty nie jest istotnym przedmiotowo elementem umowy renty. Trafnie przyjmuje się, że brak określenia w umowie renty celu jej zawarcia

²⁵ J. Mojak, w: *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2015, komentarz do art. 509, nb. 31, który odnosi się ogólnie do prawa do renty uregulowanego w art. 903 k.c. Może to oznaczać, że stwierdzenie to nie odnosi się do wierzytelności z tytułu umowy renty niealimentacyjnej. Por. również: K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1024, nb. 26.

²⁶ Por. R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 592, który prezentował stanowisko dopuszczające generalnie przelew wierzytelności rentowej, z zastrzeżeniem, że śmierć pierwotnie uprawnionego zawsze powodowała wygaśnięcie takiej wierzytelności.

²⁷ Zakaz wynikający z art. 505 k.c. nie ma zastosowania do potrącenia umownego. Tak: K. Zawada, w: *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 505, nb. 7.

²⁸ K. Zawada, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 505, nb. 6.

nie ma wpływu na jej skuteczność²⁹. Należy jednak wskazać, że określenie w umowie renty celu jej zawarcia ułatwia jednoznaczne usunięcie wątpliwości odnośnie do zastosowania przepisów, które odwołują się lub nawiązują *implicite* do celu renty (art. 5, art. 354 § 1, art. 505 pkt 2 k.c.).

Rozróżnienie na renty alimentacyjne i niealimentacyjne jest widoczne nie tylko na płaszczyźnie regulacji materialnoprawnej, lecz również na płaszczyźnie regulacji procesowej. W przepisach kodeksu postępowania cywilnego ustawodawca posługuje się bądź pojęciem „renty”, odnoszącym się – jak należy rozumieć – zarówno do renty alimentacyjnej, jak i niealimentacyjnej, bądź pojęciem „renty alimentacyjnej”. Do pojęcia renty ustawodawca odwołał się w art. 739 § 2, art. 753¹ § 1 pkt 1 k.p.c., a do pojęcia renty alimentacyjnej w art. 890 § 2 i art. 1081 § 1 k.p.c. Należy przy tym podkreślić, że art. 890 § 2 k.p.c. odnosi się zasadniczo do renty alimentacyjnej o charakterze odszkodowawczym. Oznacza to, że renta musi spełniać przesłanki uznania jej za oba rodzaje renty, co w praktyce często ma miejsce, aby możliwe było stosowanie do niej art. 890 § 2 i 2¹ k.p.c.³⁰

3. Podsumowanie

Wyróżniane rodzaje renty wskazują na jej istotne wewnętrzne zróżnicowanie. Omówione rodzaje renty mają swoje odzwierciedlenie wprost w treści przepisów prawa regulujących rentę albo w ich wykładni. Należy wskazać, że aktualna regulacja renty nie zawsze jest adekwatna i spójna w stosunku do wszystkich rodzajów renty. Zróżnicowanie sytuacji prawnej stron stosunku obligacyjnego obejmującego rentę nie zawsze oparte jest na czytelnych i niebudzących wątpliwości kryteriach. Spostrzeżenia te należy odnieść w szczególności do przedmiotowego zakresu zastosowania regulacji zawartej w art. 907 § 2 k.c. Tego rodzaju mankamenty regulacji powinny być usunięte przy okazji dokonywania interwencji legislacyjnej w przepisach o rencie.

III. ŚWIADCZENIA BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

1. Świadczenie zobowiązanego do uiszczania renty

Zgodnie z art. 903 k.c. przez umowę renty jedna ze stron zobowiązuje się względem drugiej do określonych świadczeń okresowych w pieniądzu lub w rzeczach oznaczonych tylko co do gatunku. Z art. 903 k.c. wynika wniosek, zgodnie z którym przedmiotem świadczenia w postaci renty nie może być rzecz oznaczona co do tożsamości (*res in specie*). Należy podkreślić, że aktualność tego stwierdzenia jest niezależna od uzasadniającego wprost jego przyjęcie brzmienia art. 903 k.c.,

²⁹ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 5.

³⁰ Por. S. Cieślak, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do artykułów 730–1217*, J. Jankowski (red.), Warszawa 2015, komentarz do art. 890, nb. 6; K. Flaga-Gieruszyńska, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, A. Zieliński (red.), Warszawa 2014, komentarz do art. 890, nb. 4; M. Sychowicz, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Komentarz. Art. 730–1088*, A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), Warszawa 2015, komentarz do art. 890, nb. 18.

w którym ustawodawca wyraźnie przesądził, że przedmiotem renty mogą być pieniądze lub rzeczy oznaczone tylko co do gatunku. Niedopuszczalność zawarcia umowy renty, w której jako przedmiot świadczenia byłyby wskazane rzeczy oznaczone co do tożsamości, wynika z okresowego charakteru tego świadczenia. Trafny jest pogląd, że renta nie może polegać na świadczeniu usług³¹ czy wykonaniu dzieła. Pogląd ten należy jednak odnieść do usług oraz dzieła, które miałyby być świadczeniem głównym, będącym przedmiotem zobowiązania wynikającego z umowy renty. Nie ma przeszkód, aby świadczenie w postaci usług lub dzieła było przedmiotem zobowiązania wynikającego z umowy renty, jako świadczenie o charakterze pomocniczym. Dla przykładu należy wskazać, że jeśli przedmiotem renty są lekarstwa lub artykuły opatrunkowe, nie ma przeszkód, aby zobowiązanie do ich zapewniania (dostarczania) obejmowało poza obowiązkiem przeniesienia ich własności również obowiązek ich aplikowania uprawnionemu do renty.

Świadczenie w postaci renty powinno być określone zarówno co do jego wysokości, jak i jego rodzaju. Za niedopuszczalne uznaje się zawarcie umowy renty, zgodnie z którą ustalenie wysokości i rodzaju renty byłoby uzależnione wyłącznie od potrzeb uprawnionego³².

Przepis określający *essentialia negotii* umowy renty określa jedynie świadczenie, które ma być spełniane przez jedną ze stron wynikającego z niej zobowiązania. Przepis ten odnosi się bowiem jedynie do świadczenia strony zobowiązanej do uiszczania renty. Z art. 903 k.c. nie wynika *explicite*, że strona zobowiązana do świadczenia renty ma obowiązek przenieść własność pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych co do gatunku. Nie ulega jednak wątpliwości, po pierwsze, że renta nie jest świadczeniem spełnianym pod tytułem zwrotnym, a po drugie, że jej przedmiot może być zużyty przez uprawnionego oraz może być przedmiotem dokonywanych przez niego czynności rozporządzających. Uprawnienie do zużycia pieniędzy lub rzeczy (*ius abutendi*) jest uznawane za element prawa własności³³. Należy też wskazać, że na tle art. 845 k.c. okoliczność, iż na podstawie umowy depozytu nieprawidłowego depozytariusz nabywa uprawnienie do rozporządzania pieniędzmi lub rzeczami oznaczonymi co do gatunku, jest uznawana za podstawę do wniosku, iż depozytariusz nabywa własność przedmiotu depozytu nieprawidłowego³⁴. W konsekwencji uzasadnione jest stwierdzenie, że zobowiązany do świadczenia renty jest w istocie zobowiązany do przeniesienia na uprawnionego do renty własności pieniędzy lub rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a uprawniony do renty tę własność nabywa z chwilą uzyskania posiadania przedmiotu poszczególnych świadczeń okresowych. Umowa renty nie jest wymieniona wprost w art. 155 § 1 k.c. Przepis ten odnosi się

³¹ A. Ohanowicz, w: A. Ohanowicz, J. Górski, *Zobowiązania. Zarys według Kodeksu cywilnego. Część szczegółowa*, Warszawa–Poznań 1966, s. 363; K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 4.

³² Por. I. Rosenblüth, *Renta...*, s. 2050.

³³ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 140, nb. 2 i 14; W. Szydło, w: *Kodeks cywilny...*, E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), komentarz do art. 140, nb. 25; A. Zbiegień-Turzańska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Przepisy wprowadzające. Część ogólna. Własność i inne prawa rzeczowe*, K. Osajda (red.), Warszawa 2015, komentarz do art. 140, nb. 10.

³⁴ J. Górecki, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Zobowiązania*, K. Osajda (red.), Warszawa 2013, komentarz do art. 845, nb. 2; J. Gudowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Zuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, s. 846; L. Ogiegło, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 845, nb. 2; K. Zagrobelny, w: *Kodeks cywilny...*, E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), komentarz do art. 845, nb. 1.

jednak do umowy renty w zakresie, w jakim jest w nim mowa o „innej umowie zobowiązującej do przeniesienia własności”.

Wynikające z umowy renty zobowiązanie do przenoszenia własności pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych co do gatunku (*res in genus*) tworzy *causae solvendi* dla przysporzeń dokonywanych w wyniku spełniania poszczególnych świadczeń okresowych (art. 156 k.c.)³⁵. Nabycie własności pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych co do gatunku jest jednak uzależnione od uzyskania ich posiadania w jakikolwiek sposób (art. 155 § 2 k.c.). Uzyskanie posiadania w którykolwiek sposób przewidziany w art. 348–351 k.c. skutkuje nabyciem przez uprawnionego własności przedmiotu renty. Okoliczność, że nabycie własności przedmiotu świadczenia w postaci renty jest uzależnione od uzyskania jego posiadania przez uprawnionego do renty, nie może uzasadniać uznania umowy renty za umowę realną. Umowa renty ma charakter konsensualny, a wynikające z niej zobowiązanie powstaje *solo consensu*³⁶. Spełnianie świadczenia w postaci renty, w szczególności przenoszenie własności pieniędzy lub innych rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku na uprawnionego do renty, nie jest warunkiem powstania zobowiązania, lecz należy do sfery zagadnień wiążących się z wykonaniem wynikającego z umowy renty zobowiązania.

Zależnie od tego, czy mamy do czynienia z rentą odpłatną czy też nieodpłatną, do renty i obowiązków zobowiązanego do jej uiszczania mają odpowiednie zastosowanie przepisy o sprzedaży (art. 906 § 1 k.c.) albo o darowiznie (art. 906 § 2 k.c.). Niekonsekwentny wydaje się być pogląd, zgodnie z którym do świadczenia zobowiązanego do renty odpłatnej nie stosuje się przepisów o sprzedaży odnoszących się do świadczeń jednorazowych z uwagi na okresowy charakter renty, a dopuszcza się stosowanie do renty nieodpłatnej przepisów o odwołaniu darowizny³⁷, której przedmiotem są świadczenia jednorazowe. W przypadku renty odpłatnej, zależnie od tego, czy jest ona pieniężna czy niepieniężna, do obowiązków zobowiązanego do renty stosuje się odpowiednio albo przepisy o kupującym, albo o sprzedawcy.

2. Świadczenie uprawnionego do renty

W przypadku umowy renty nieodpłatnej, uprawniony do renty nie jest zobowiązany do spełniania świadczenia na rzecz zobowiązanego. W przypadku umowy renty odpłatnej, uprawniony do renty jest zobowiązany do spełnienia świadczenia na rzecz drugiej strony umowy. Świadczenie to może mieć charakter pieniężny lub niepieniężny, jednorazowy, okresowy albo ciągły³⁸. Gdy uprawniony do renty nie wykonuje lub nienależyte wykonuje swoje zobowiązanie o charakterze jednorazowym, jego sytuacja prawna powinna być ustalana na podstawie odpowiednio stosowanych przepisów o sprzedaży (art. 906 § 1 k.c.), odnoszących się do kupującego, gdy spełniane przez niego świadczenie ma charakter pieniężny albo odnoszących się do sprzedającego, gdy spełniane przez niego świadczenie

³⁵ R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 590; K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 2.

³⁶ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 2.

³⁷ R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 591–592.

³⁸ A. Ohanowicz, w: A. Ohanowicz, J. Górski, *Zobowiązania...*, s. 364; K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 906, nb. 1.

ma charakter niepieniężny³⁹. Obowiązki uprawnionego do renty, który jest zobowiązany spełniać świadczenie ciągle, powinny być raczej rekonstruowane na podstawie przepisów części ogólnej prawa zobowiązań niż na podstawie przepisów o sprzedaży, które za wyjątkiem art. 550 k.c. odnoszą się do świadczeń o charakterze jednorazowym i w konsekwencji nie są adekwatne w odniesieniu do zobowiązań ciągłych. Sytuacja prawna uprawnionego do renty zobowiązanego do świadczeń okresowych powinna być określana albo na podstawie odpowiednio stosowanych przepisów o sprzedaży, albo przepisów części ogólnej prawa zobowiązań zależnie od charakteru świadczenia. Nawet odpowiednio stosowane przepisy o sprzedaży nie są adekwatne w odniesieniu do wszystkich możliwych świadczeń okresowych.

3. Podsumowanie

Obecne uregulowanie umowy renty, zgodnie z którym tylko określenie świadczenia zobowiązanego do uiszczania renty stanowi *essentialium negotii*, jest prawidłowe. Trudno dostrzec jakiegokolwiek dysfunkcje regulacji prawnej dotyczącej umowy renty wynikające z faktu, że nie kształtuje ona umowy renty ani jako umowy odpłatnej, ani jako umowy wzajemnej, nie przesądzając przy tym jej nieodpłatnego charakteru. Wynikająca stąd możliwość ukształtowania renty jako umowy odpłatnej albo nieodpłatnej, wzajemnej albo niewzajemnej, pozwala na stosowanie regulacji prawnej dotyczącej umowy renty w możliwie różnorodnych przypadkach, w których dochodzi do zawierania umów renty.

IV. WŁAŚCIWOŚĆ (NATURA) ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

Właściwość (natura) zobowiązania jest jedną z granic swobody umów (art. 353¹ k.c.). W konsekwencji rekonstrukcja właściwości (natury) zobowiązania wynikającego z umowy renty pozwala zarysować granice autonomii, których przekroczenie przy kształtowaniu umowy renty będzie powodować jej nieważność bezwzględna. Właściwość (natura) zobowiązania ma dwa zasadnicze aspekty. Pierwszym z nich jest zespół cech, które ma każde zobowiązanie jako rodzaj stosunku cywilnoprawnego wyróżniającego się na tle innych stosunków, będących przedmiotem regulacji prawa cywilnego. Wśród cech wyznaczających właściwość (naturę) zobowiązania w tym znaczeniu wymienia się niedopuszczalność przyznania jednej ze stron zobowiązania prawa do jego jednostronnej zmiany w dowolnym czasie i zakresie, niedopuszczalność zastrzegania nierozwiązywalności zobowiązania o charakterze ciągłym, niedopuszczalność nałożenia na dłużnika osiągnięcia rezultatu w umowie starannego działania, niedopuszczalność wyłączania odpowiedzialności za szkody wynikłe z rażącego niedbalstwa przedsiębiorcy w umowach konsumenckich⁴⁰. Drugi aspekt właściwości (natury) zobowiązania obejmuje zespół cech określonego

³⁹ R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 591.

⁴⁰ Por. M. Safjan, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 353¹, nb. 15.

stosunku obligacyjnego, których pozbawienie prowadzi do zniekształcenia zakładanego przez ustawodawcę modelu więzi prawnej związanej z danym typem stosunku obligacyjnego⁴¹. Jako przykład właściwości (natury) zobowiązania w tym znaczeniu wskazuje się cechę umowy dzierżawy w postaci niedopuszczalności jej rozwiązania ze skutkiem wstecznym⁴².

Powyżej zarysowany sposób rozumienia właściwości (natury) zobowiązania może uzasadniać stwierdzenie, że cechami umowy renty wyznaczającymi granicę swobody jej stron w zakresie kształtowania jej treści jest okresowy charakter świadczenia będącego przedmiotem zobowiązania wynikającego z umowy renty, niedopuszczalność uczynienia przedmiotem renty rzeczy oznaczonych co do tożsamości, niedopuszczalność pozostawienia określenia cech renty wyłącznie jednej ze stron umowy renty, a w szczególności niedopuszczalność wskazania jako podstawy do ustalenia wysokości, częstotliwości i charakteru renty wyłącznie potrzeb uprawnionego niepodlegających żadnej zobiektywizowanej ocenie, jak również niedopuszczalność rozwiązania umowy renty ze skutkiem wstecznym. Zawarcie umowy renty, umowy rozwiązującej albo zmieniającej umowę renty z naruszeniem powyższych ograniczeń wynikających z właściwości (natury) zobowiązania powoduje, że taka umowa jest dotknięta sankcją nieważności.

V. CIĄGŁY I ALEATORYJNY CHARAKTER ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

Niezależnie od tego, czy uprawniony do renty jest zobowiązany spełnić jakiegokolwiek świadczenie i jaki charakter ma to świadczenie, jeśli umowa renty przewiduje obowiązek jego spełnienia, zobowiązanie wynikające z umowy renty ma charakter ciągły⁴³. Przesądza to okresowy charakter świadczenia w postaci renty, które konstituuje umowę renty. W konsekwencji nie jest możliwe ukształtowanie umowy renty w taki sposób, aby nie była ona źródłem zobowiązania ciągłego.

Ciągły charakter zobowiązania wynikającego z umowy renty spowodował, że znalazła się ona w grupie umów wyraźnie wymienionych w art. 1 ustawy z 23.04.1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94) (dalej: p.w.k.c.), do których bez wątpienia ma zastosowanie zasada bezpośredniego działania ustawy nowej.

W przypadku gdy umowa renty niealimentacyjnej ma charakter bezterminowy, ma do niej zastosowanie art. 365¹ k.c., przesądzający dopuszczalność jej wypowiedzenia. Należy przy tym podkreślić, że takie stwierdzenie może odnosić się tylko do rent o charakterze niealimentacyjnym. Przeciwno stosowaniu art. 365¹ k.c. w odniesieniu do umowy renty alimentacyjnej przemawia fakt, że wynikające z niej zobowiązanie wygasa wraz ze śmiercią uprawnionego bez względu na to, czy umowa renty zostanie

⁴¹ Por. P. Machnikowski, w: *Kodeks cywilny...*, E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), komentarz do art. 353¹, nb. 18; K. Osajda, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, K. Osajda (red.), komentarz do art. 353¹, nb. 89; M. Safjan, w: *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 353¹, nb. 16; A. Wiśniewski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Zuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2011, s. 24.

⁴² F. Zoll, Głosa do wyroku SN z 15.11.2002 r., V CKN 1374/00, OSP 2003/11, poz. 144, s. 600–601.

⁴³ P. Machnikowski, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 365¹, nb. 1; M. Safjan, w: *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 365¹, nb. 1.

zawarta na czas oznaczony czy nieoznaczony. Tego rodzaju zobowiązania są uznawane za zobowiązania terminowe, do których nie ma zastosowania art. 365¹ k.c.⁴⁴

Natomiast w przypadku, gdy mamy do czynienia z terminową umową renty, bez względu na to, czy jest to renta alimentacyjna, nie ma do niej zastosowania wynikająca z art. 365¹ k.c. zasada umożliwiająca wypowiedzianie zobowiązań ciągłych o charakterze bezterminowym w każdym czasie z zachowaniem umownych, ustawowych lub zwyczajowych okresów wypowiedzenia. Umowa terminowa, będąca źródłem obowiązku uiszczania renty, może być wypowiedziana przed upływem czasu, na jaki została zawarta tylko wtedy, gdy wynika to z odpowiedniego zastrzeżenia umownego przewidującego taką możliwość.

W przypadku, w którym mamy do czynienia z rentami dożywotnimi oraz rentami czasowymi, zobowiązania będące źródłem obowiązku ich zapłaty powinny być uznawane za zobowiązania terminowe⁴⁵.

Z uwagi na brak w kodeksie cywilnym odpowiednika art. 595 § 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. (Dz. U. R. P. Nr 82, poz. 598) Kodeks zobowiązań (dalej: „k.z.”)⁴⁶, zgodnie z którym gdy z umowy lub z natury rzeczy nie wynikało nic innego, renta miała charakter dożywotni, obecnie nie ma podstawy pozwalającej na taki sposób ustalania czasu, na jaki została zawarta umowa renty. W konsekwencji przyjęcie, że mamy do czynienia z umową renty zawartej na czas oznaczony jest możliwe tylko wtedy, gdy jest to uzasadnione w świetle art. 56 lub art. 65 k.c. W braku podstaw do takiego wniosku należy przyjąć, że czas, na jaki została zawarta umowa renty, jest nieoznaczony, a wynikające z niej zobowiązanie ma charakter bezterminowy w świetle art. 365¹ k.c. Oznacza to, że taka umowa renty może być wypowiedziana przez każdą ze stron w każdym czasie, co w istotnym stopniu osłabia ochronę interesów uprawnionego do renty. Nie we wszystkich sytuacjach zasady współżycia społecznego, do których odwołuje się ustawodawca w art. 56 k.c., będą uzasadniać przyjęcie terminowego charakteru zobowiązania wynikającego z umowy renty uniemożliwiającego jej wypowiedzenie przed upływem terminu, na jaki została zawarta.

Regulacja dotycząca umowy renty powinna obejmować odpowiednik art. 595 § 1 k.z., ponieważ w praktyce strony rzadko w umowie renty określają czas, na jaki została ona zawarta.

Za sprzeczną z właściwością (naturą) zobowiązania nie tylko wynikającego z umowy renty, lecz również zobowiązania w ogóle, należy uznać rentę wieczystą (annuatę)⁴⁷. Umowę o rentę wieczystą, która miałaby trwać *ad infinitum*, należy uznać za sprzeczną z zasadą ograniczonego trwania w czasie stosunków zobowiązaniowych⁴⁸. Umowa renty wieczystej, z której wynika, że zgodnym zamiarem stron

⁴⁴ Tak: T. Dybowski, A. Pyrzyńska, w: *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, E. Łętowska (red.), Z. Radwański (red.), Warszawa 2013, s. 221–222, nb. 66.

⁴⁵ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 16 i 18; odmiennie nietrafnie: A. Wiśniewski, *Umowy losowe...*, s. 95.

⁴⁶ Zgodnie z art. 595 k.z.: „§ 1. Jeżeli z umowy lub z natury rzeczy nic innego nie wynika, należy uiszczać rentę aż do śmierci osoby, na której rzecz ustanowioną została (renta dożywotnia). § 2. Jeżeli rentę dożywotnią ustanowiono na rzecz kilku osób, a obowiązek płacenia renty ustal względem niektórych z nich, renta, w braku odmiennej umowy, ulega zmniejszeniu w odpowiednim stosunku”.

⁴⁷ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 17.

⁴⁸ A. Pyrzyńska, *Zasada ograniczonego obowiązywania w czasie stosunków zobowiązaniowych*, „*Studia Iuridica*” 2013/LVII, s. 253–263.

i celem było utworzenie stosunku obligacyjnego mającego trwać *ad infinitum*, jest bezwzględnie nieważna. Analogicznie należy traktować umowy renty, w których po stronie uprawnionej do renty byłby inny podmiot niż osoba fizyczna, na czas jego istnienia, co może trwać *ad infinitum*⁴⁹.

Zobowiązanie wynikające z umowy renty ma charakter losowy (aleatoryjny) ze względu na fakt, że jego wygaśnięcie jest najczęściej uzależnione od śmierci uprawnionego, której daty nie można precyzyjnie ustalić w chwili zawierania umowy⁵⁰. Konkluzji tej nie zmienia fakt, że do umowy renty może być wprowadzony termin rozwiązujący⁵¹. Wszak należy podkreślić, że zobowiązanie wynikające z umowy renty najczęściej nie może trwać dłużej niż życie uprawnionego do renty. W większości przypadków umowy renty mają bowiem charakter alimentacyjny, co powoduje że są one ściśle związane z osobą uprawnionego do renty i wygasają wraz z jego śmiercią. Oznacza to, że nawet w przypadku terminowych umów renty alimentacyjnej, na istnienie wynikającego z niej zobowiązania ma wpływ zdarzenie w postaci śmierci uprawnionego, którego konkretnej daty nie sposób przewidzieć. Aleatoryjność zobowiązania wynikającego z umowy renty niealimentacyjnej nie jest jego immanentną cechą.

VI. WYKONYWANIE ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

1. Uwagi wprowadzające – art. 354 § 1 k.c.

Z art. 354 § 1 k.c. wynika, że parametrami, z punktu widzenia których dokonuje się oceny zachowania dłużnika, żeby stwierdzić, czy doszło do wykonania zobowiązania, są: treść zobowiązania, cel społeczno-gospodarczy, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje, jeśli takie się wykształciły. Z uwagi na fakt, że umowa renty alimentacyjnej tworzy stosunek prawny, który z punktu widzenia uprawnionego do renty pełni funkcję, jaką – przed upowszechnieniem się ubezpieczeń społecznych – spełniała wielopokoleniowa rodzina, przy dokonywaniu oceny, czy zachowanie dłużnika *in concreto* wystarczy do stwierdzenia, że wynikające z niej zobowiązanie zostało wykonane, należy w sposób szczególnie uwzględnić jego cel społeczno-gospodarczy oraz ustalone zwyczaje, o ile się one wykształciły (zachowały).

2. Termin spełnienia świadczenia w postaci renty

Świadczenie w postaci renty powinno być spełniane w terminie ustalonym w umowie renty. Określenie terminu spełnienia świadczenia w postaci renty powinno obejmować zarówno częstotliwość świadczenia, a zatem wskazanie długości okresu rozliczeniowego (np. dzienny, miesięczny, roczny), jak również wskazanie, czy renta ma być uiszczana z góry czy z dołu.

⁴⁹ Tak trafnie: K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 12 i 23.

⁵⁰ A. Wiśniewski, *Umowy losowe...*, s. 97.

⁵¹ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 903, nb. 16.

Gdy w umowie renty nie zostanie określony termin spełniania świadczenia, renta pieniężna powinna być płacona miesięcznie z góry, a rentę polegającą na świadczeniach w rzeczach oznaczonych tylko co do gatunku należy uiszczać w terminach wynikających z właściwości świadczenia i celu renty (art. 904 k.c.).

Określenie terminu spełniania świadczenia w postaci renty pieniężnej nie budzi zasadniczych wątpliwości. W przypadku bowiem, gdy strony nie określą go w umowie, w art. 904 k.c. jest przesądzona zarówno długość okresu rozliczeniowego, jak i to, że ma być ona uiszczana z góry. Przepis art. 904 k.c. nie przesądza jednak żadnej z tych kwestii w odniesieniu do renty niepieniężnej. Przepis ten ma zastosowanie do rent zarówno alimentacyjnych, jak i niealimentacyjnych. Alimentacyjny charakter renty niepieniężnej może uzasadniać stanowisko, zgodnie z którym powinna być ona spełniana z góry, bez względu na jej przedmiot. Renta o charakterze alimentacyjnym ma bowiem służyć zaspokojeniu potrzeb uprawnionego, a nie rekompensacie potrzeb poniesionych przez niego kosztów⁵². Nie można jednak wykluczyć, że wykładnia umowy renty, dokonywana zgodnie z art. 65 k.c., będzie uzasadniać *in concreto* stanowisko interpretacyjne, zgodnie z którym świadczenie w postaci alimentacyjnej renty niepieniężnej ma być spełniane z dołu. Wniosek taki może być uzasadniony w szczególności w przypadku, gdy przedmiotem takiej renty mają być płody rolne zbierane raz do roku, po zakończeniu cyklu produkcyjnego z gospodarstwa rolnego nabytego na podstawie umowy renty. Z właściwości tego rodzaju renty, będącej pochodną zgodnego zamiaru stron, wynika, że może być ona spełniona dopiero po ich uzyskaniu przez zobowiązanego w następnym cyklu produkcyjnym. Jednak stanowisko interpretacyjne, zgodnie z którym świadczenie w postaci niepieniężnej renty alimentacyjnej ma być spełniane z dołu, jest uzasadnione tylko wtedy i w takim zakresie, w jakim nie jest możliwe spełnienie świadczenia z góry, czyli w sposób korespondujący z jej funkcją. Oznacza to, że jeśli przedmiotem świadczenia w postaci renty alimentacyjnej są rzeczy oznaczone co do gatunku, których część może być spełniana z góry, a część z dołu, renta powinna być w stosownym zakresie spełniana odpowiednio w każdym z tych terminów⁵³.

O ile alimentacyjny charakter renty niepieniężnej pozwala na ustalenie, czy ma być ona spełniana z góry czy z dołu, o tyle nie przesądza on częstotliwości, z jaką powinna być ona uiszczana. Wpływ na częstotliwość powinna mieć przede wszystkim właściwość świadczenia. W przypadku bowiem, gdy przedmiotem świadczenia w postaci renty alimentacyjnej są rzeczy uzyskiwane, a w konsekwencji potrzebne i zużywane w cyklu dziennym, tygodniowym, miesięcznym, kwartalnym, czy rocznym, powinno to determinować częstotliwość spełniania świadczenia. Oznacza to w szczególności możliwość przyjęcia, że świadczenie w postaci litra mleka powinno być spełniane codziennie, a sezonowo – raz do roku przed rozpoczęciem sezonu grzewczego – stosownie do tego, jak zmieniają się pory roku, powinno być spełniane świadczenie w postaci zapewnienia opału.

W przypadku renty niepieniężnej o charakterze niealimentacyjnym termin jej uiszczania w przeważającym stopniu będzie zależeć przede wszystkim od właściwości świadczenia. Należy wskazać, że określenie terminu spełniania świadczenia

⁵² Por. I. Rosenblüth, *Renta...*, s. 2055.

⁵³ K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 904, nb. 1.

w postaci renty wzajemnej powinno nastąpić nie tylko z uwzględnieniem art. 904, lecz również art. 488 k.c. W konsekwencji, gdy świadczenie wzajemne uprawionego do niealimentacyjnej renty niepieniężnej polega na zaniechaniu, renta powinna być uiszczana po zakończeniu okresu rozliczeniowego. W przypadku niealimentacyjnych rent niepieniężnych o charakterze niewzajemnym, strony powinny określić termin ich uiszczania, ponieważ w takim przypadku trudno sformułować jednoznaczną dyrektywę umożliwiającą ustalenie terminu spełniania świadczenia w braku umownego rozstrzygnięcia tej kwestii.

Z uwagi na fakt, że częstotliwość uiszczania renty należy do elementów przedmiotowo istotnych umowy renty (*essentialium negotii*), brak możliwości jego ustalenia w świetle umowy renty chociażby w drodze jej wykładni dokonywanej zgodnie z art. 65 oraz w świetle art. 904 k.c. może prowadzić do uznania, iż umowa renty nie doszła do skutku⁵⁴.

3. Miejsce spełnienia świadczenia w postaci renty

Miejsce spełnienia świadczenia może być określone przez strony w umowie. W przypadku umowy renty o charakterze alimentacyjnym, racjonalne zarówno w przypadku renty pieniężnej, jak i renty niepieniężnej jest wskazanie przez strony jako miejsca spełnienia świadczenia, miejsca zamieszkania albo faktycznego pobytu osoby uprawnionej do renty. Takie miejsce spełnienia świadczenia w postaci renty alimentacyjnej koresponduje bowiem z jej funkcją, którą jest zapewnienie środków utrzymania osobom zwykle starszym i często niedołącznym, które mają uzasadniony interes w tym, aby uzyskiwać rentę w miejscu swojego zamieszkania albo faktycznego pobytu. W przypadku gdy strony nie określą w umowie miejsca, w którym ma być spełniane świadczenie w postaci renty, właściwość zobowiązania wynikającego z umowy renty o charakterze alimentacyjnym może przemawiać za określeniem każdego miejsca zamieszkania albo faktycznego pobytu uprawionego jako miejsca spełnienia świadczenia (art. 454 § 1 k.c.). Zgodnie z art. 454 § 1 *in fine* k.c. w przypadku, gdy z powodu zmiany miejsca zamieszkania uprawionego do renty alimentacyjnej zobowiązany do jej spełniania musi ponieść wyższe niż dotychczasowe koszty, uprawniony jest zobowiązany zwrócić ich nadwyżkę.

W przypadku renty niealimentacyjnej, gdy strony nie określą w umowie miejsca spełniania świadczenia w postaci renty ani nie jest możliwe jego jednoznaczne ustalenie przy uwzględnieniu właściwości zobowiązania, jego wskazanie będzie zależać od przedmiotu świadczenia. W przypadku renty pieniężnej, zgodnie z art. 454 § 1 k.c., powinna być ona spełniana w miejscu zamieszkania lub siedzibie wierzyciela w chwili spełniania świadczenia. W konsekwencji zmiany miejsca zamieszkania lub siedziby uprawionego do renty wiążą się ze zmianami miejsca spełnienia świadczenia renty pieniężnej. Ewentualny wzrost kosztów spełnienia świadczenia spowodowany zmianą miejsca zamieszkania lub siedziby uprawionego do pieniężnej renty niealimentacyjnej powinien być przez niego pokryty (art. 454 § 1 k.c. *in fine*). Natomiast w przypadku, gdy renta ma charakter niepieniężny, powinna być

⁵⁴ L. Peiper, *Kodeks zobowiązań*, Kraków 1934, s. 815; J. Korzonek, w: J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań...*, t. 1, s. 1191.

spełniana w miejscu zamieszkania lub siedzibie dłużnika z chwili powstania zobowiązania. Zobowiązanie, którego przedmiotem jest świadczenie w postaci renty niealimentacyjnej, nie ma właściwości wskazujących na inne miejsce spełnienia świadczenia niż określone w art. 454 k.c.

4. Jakość przedmiotu świadczenia w postaci renty niepieniężnej

W przypadku gdy renta ma charakter pieniężny, jakość świadczenia nie jest kwestyjna. Natomiast gdy renta ma charakter niepieniężny, jakość świadczenia jest parametrem świadczenia istotnym z punktu widzenia zarówno uprawnionego, jak i zobowiązanego. Z uwagi na brzmienie art. 903 k.c. oraz okresowy charakter świadczenia, jakim jest renta, przedmiotem renty niepieniężnej mogą być tylko rzeczy oznaczone co do gatunku. W konsekwencji podstawy do określenia jakości świadczenia renty niepieniężnej są wskazane w art. 357 k.c. Zgodnie z tym przepisem jakość świadczenia w postaci rzeczy oznaczonych co do gatunku może być ustalona na podstawie właściwych przepisów, czynności prawnych lub okoliczności. W przypadku, gdy jakość rzeczy oznaczonych co do gatunku będących przedmiotem renty nie jest możliwa do ustalenia na żadnej z podstaw wskazanych w art. 357 k.c., zobowiązany do renty niepieniężnej powinien świadczyć rzeczy średniej jakości. Nie można jednak wykluczyć, że w braku określenia jakości rzeczy będących przedmiotem renty niepieniężnej we właściwych przepisach oraz w czynności prawnej, okolicznościami, które mogą mieć wpływ na ten parametr świadczenia, będą potrzeby uprawnionego do renty oraz przeznaczenie przedmiotu świadczenia. Uwzględnienie tego rodzaju okoliczności może prowadzić do określenia jakości przedmiotu renty niepieniężnej odbiegającej zarówno *in plus*, jak i *in minus* od średniej jakości.

5. Pokwitowanie

Zobowiązany do świadczenia w postaci renty jest uprawniony do żądania pokwitowania, gdy uiszcza rentę (art. 462 § 1 k.c.). W przypadku odmowy wydania pokwitowania zobowiązany do uiszczania renty może powstrzymać się ze spełnieniem świadczenia albo złożyć jego przedmiot do depozytu sądowego (art. 463 k.c.).

Z uwagi na okresowy charakter świadczenia w postaci renty, pokwitowanie jej uiszczenia za pewien okres rozliczeniowy stwarza domniemanie, że zostały uiszczone również renty wymagalne wcześniej (art. 466 k.c.). Uprawniony do renty może jednak w pokwitowaniu wyraźnie zaznaczyć, że odnosi się ono wyłącznie do jego przedmiotu i określić stan zaległości po stronie zobowiązanego do świadczenia w postaci renty.

Gdy renta ma charakter pieniężny, pokwitowanie zapłaty dłużnej sumy stwarza podstawę do przyjęcia domniemanie, że zostały uiszczone wszystkie należności uboczne, w tym w szczególności odsetki za opóźnienie (art. 466 k.c.). Gdy zobowiązany do uiszczenia renty spełnia świadczenie do rąk osoby innej niż uprawniony, okazującej wystawione przez niego pokwitowanie, zwalnia się z obowiązku spełnienia tego świadczenia, chyba że działał w złej wierze lub w umowie renty było zastrzeżenie, że świadczenie ma być spełniane do rąk własnych uprawnionego

(art. 464 k.c.). W przypadku, gdy renta została uiszczona do rąk osoby innej niż uprawniony, która nie okazywała wystawionego przez niego pokwitowania, a uprawniony nie potwierdzi przyjęcia renty, zobowiązany jest zwolniony tylko w takim zakresie, w jakim uprawniony ze świadczenia skorzystał (art. 452 k.c.). Artykuł 452 k.c. ma zastosowanie w szczególności wtedy, gdy uprawniony do renty jest niezdolny do przyjęcia renty niezależnie od tego, czy niezdolność wynikała z przyczyn faktycznych czy z braku zdolności do czynności prawnych spowodowanego ubezwłasnowolnieniem⁵⁵. W stosunkach obligacyjnych, których przedmiotem jest renta, uprawnieni nierzadko mogą nie być zdolni do przyjmowania świadczenia. Wszak częstą funkcją zobowiązania do uiszczania renty jest uzupełnianie dochodów uzyskiwanych przez uprawnionego do renty, których nie może on uzyskać z przyczyn powodujących również jego niezdolność do samodzielnego przyjmowania renty.

VII. SKUTKI NIETYKONANIA LUB NIENALEŻYTEGO WYKONANIA ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

1. Uwagi wprowadzające

Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego z umowy renty mogą być określane z punktu widzenia różnych reżimów regulacyjnych zależnie od tego, czy mamy do czynienia z umową renty odpłatnej czy też nieodpłatnej oraz zależnie od tego, co jest przedmiotem świadczenia (renta pieniężna albo niepieniężna). W przypadku renty nieodpłatnej niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania może być rozpatrywane jako pochodna zachowań strony zobowiązanej do uiszczania renty. Strona uprawniona do renty nieodpłatnej może co najwyżej popaść w zwłokę wierzyciela i ponieść negatywne konsekwencje przewidziane w art. 486 § 1 k.c., w tym w szczególności odpowiedzialność odszkodowawczą. Natomiast w przypadku umowy renty odpłatnej każda ze stron ponosi odpowiedzialność na ogólnych zasadach z uwzględnieniem przepisów o sprzedaży (art. 906 § 1 k.c.) odnoszących się albo do sprzedawcy, albo do kupującego zależnie od przedmiotu świadczenia tej strony umowy renty, której odpowiedzialność jest rozpatrywana.

2. Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego z umowy renty nieodpłatnej

Z uwagi na fakt, że do renty nieodpłatnej zastosowanie mają przepisy o darowiznie (art. 906 § 2 k.c.), odpowiedzialność zobowiązanego do renty nieodpłatnej może być ustalona z uwzględnieniem szczególnych, złagodzonych zasad odpowiedzialności darczyńcy za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania wynikającego z darowizny określonych w art. 891–892 k.c. Należy podkreślić, że zobowiązany do renty nieodpłatnej ponosi odpowiedzialność za szkodę wynikłą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeśli wyrządził on

⁵⁵ W. Popiołek, w: *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 452, nb. 4.

szkodę uprawnionemu umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa. Należy podkreślić, że z art. 891 § 1 k.c. stosowanego odpowiednio do renty nieodpłatnej wynika nie tylko podwyższony stopień winy (obniżony poziom staranności), za którą odpowiedzialność ponosi zobowiązany do uiszczania renty, lecz również zmieniony w stosunku do zasad ogólnych ciężar dowodu winy kontraktowej (art. 471 k.c.)⁵⁶, spoczywający w świetle art. 891 § 1 w zw. z art. 906 § 2 k.c. na uprawnionym do renty nieodpłatnej.

W przypadku gdy renta nieodpłatna ma charakter pieniężny, obowiązek zapłaty odsetek za opóźnienie powstaje dopiero od dnia wytoczenia powództwa przez uprawnionego (art. 891 § 2 w zw. z art. 906 § 2 k.c.). Natomiast w przypadku, gdy renta nieodpłatna ma charakter niepieniężny, a będące jej przedmiotem rzeczy mają wady, odpowiedzialność zobowiązanego do uiszczania takiej renty może być ustalona, gdy uprawnionemu została wyrządzona szkoda przez to, że zobowiązany wiedząc o wadach, nie zawiadomił o nich uprawnionego w czasie właściwym. Odpowiedzialność zobowiązanego do nieodpłatnej renty niepieniężnej za wady nie będzie mogła być ustalona, gdy uprawniony do renty mógł wadę z łatwością zauważyć (art. 892 w zw. z art. 906 § 2 k.c.).

3. Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego z umowy renty odpłatnej

W przypadku, gdy świadczenie każdej ze stron renty odpłatnej ma charakter niepieniężny, do odpowiedzialności każdej z nich za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania stosuje się ogólne przepisy prawa zobowiązań z uwzględnieniem przepisów o sprzedaży odnoszących się do odpowiedzialności sprzedawcy za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (art. 906 § 1 k.c.). W przypadkach, w których zobowiązanie wynikające z umowy renty ma charakter wzajemny, nie można wykluczyć stosowania przepisów o skutkach niewykonania tego rodzaju zobowiązań, o ile będzie taka możliwość i potrzeba, po uwzględnieniu odpowiednio stosowanych przepisów o sprzedaży.

Niepieniężny charakter świadczenia w postaci renty odpłatnej umożliwi w szczególności stosowanie instytucji wykonania zastępczego w przypadku, gdy zobowiązany do uiszczania renty popada w zwłokę (art. 479 k.c.). Stosowanie art. 479 k.c. jest możliwe, ponieważ niepieniężny charakter renty powoduje, że jej przedmiotem muszą być rzeczy oznaczone tylko co do gatunku. W przypadku, gdy rzeczy będące przedmiotem takiej renty mają wady, uprawniony może korzystać z uprawnień przewidzianych w stosowanych odpowiednio przepisach o rękojmi za wady rzeczy sprzedanej. W sytuacji, w której rzeczy będące przedmiotem renty niepieniężnej są wadliwe, z uwagi na okresowy charakter tego świadczenia, szczególne znaczenie mogą mieć przepisy o rękojmi, mające zastosowanie w przypadku wykonywania zobowiązania z umowy sprzedaży częściami (art. 562 k.c.) oraz w przypadku, gdy tylko niektóre rzeczy są wadliwe (art. 565 k.c.). Należy podkreślić, że w przypadku odpłatnej renty niepieniężnej zawartej z konsumentem, w świetle stanu prawnego

⁵⁶ J. Jezioro, w: *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 891, nb. 3; M. Safjan, w: *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 891, nb. 1.

ukształtowanego ustawą z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta⁵⁷, zobowiązany do jej uiszczenia ponosi odpowiedzialność za wady rzeczy będących przedmiotem takiej renty, polegające w szczególności na braku właściwości nie tylko takich, o których istnieniu zapewniał zobowiązany do renty, lecz również takich, o których istnieniu zapewniał ich producent lub jego przedstawiciel, osoba, która wprowadza rzeczy do obrotu w zakresie swojej działalności gospodarczej, oraz osoba, która przez umieszczenie na rzeczy sprzedanej swojej nazwy, znaku towarowego lub innego oznaczenia odróżniającego przedstawia się jako producent (art. 556¹ § 2 k.c.). Niepieniężny charakter zobowiązania w postaci renty powoduje, że w umowie zobowiązującej do jej uiszczenia może być zastrzeżony obowiązek zapłaty kary umownej z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania.

Niepieniężny charakter świadczenia stanowiącego wynagrodzenie za rentę powoduje, że odpowiedzialność uprawnionego do renty za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania będzie ustalana na podstawie odpowiednich przepisów części ogólnej prawa zobowiązań i przepisów odnoszących się do odpowiedzialności sprzedawcy. Z uwagi na fakt, że przedmiotem wynagrodzenia niepieniężnego za rentę mogą być zarówno rzeczy oznaczone co do gatunku, jak i co do tożsamości, może to być świadczenie jednorazowe lub okresowe, reżim regulacyjny określający sytuację prawną uprawnionego do renty i zobowiązanego do jej uiszczenia powinien być ustalany *in concreto* z uwzględnieniem cech tego świadczenia.

W przypadku, gdy świadczenie każdej ze stron umowy renty odpłatnej ma charakter pieniężny, odpowiedzialność każdej ze stron za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania powinna być określana na podstawie przepisów części ogólnej prawa zobowiązań odnoszących się do świadczeń pieniężnych oraz przepisów o sprzedaży odnoszących się do odpowiedzialności kupującego.

Poza obowiązkiem zapłaty odsetek, powstającym – zgodnie z art. 481 k.c. – wskutek opóźnienia ze spełnieniem świadczenia pieniężnego oraz obowiązkiem naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania z przyczyn, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność (art. 471 k.c.), w tym w szczególności ze zwłoki (art. 476 k.c.), negatywne konsekwencje związane z uchybieniem terminu spełnienia świadczenia pieniężnego wyrażonego w walucie obcej wynikają z art. 358 k.c. Od dnia 8.09.2016 r.⁵⁸ skutki prawne spełnienia świadczenia wyrażonego w walucie obcej po terminie są uzależnione od jego opóźnienia, a nie od zwłoki dłużnika. Spośród odpowiednio stosowanych przepisów o sprzedaży, regulujących odpowiedzialność kupującego za nienależyte wykonanie zobowiązania, na szczególną uwagę zasługuje art. 552 k.c., zgodnie z którym, jeżeli kupujący dopuszcza się zwłoki z zapłatą ceny za dostarczoną część rzeczy sprzedanych albo jeżeli ze względu na jego stan majątkowy jest wątpliwe, czy zapłata ceny za część rzeczy, które mają być dostarczone później, nastąpi w terminie, sprzedawca może powstrzymać się z dostarczeniem dalszych części rzeczy sprzedanych, wyznaczając kupującemu odpowiedni termin do zabezpieczenia zapłaty, a po bezskutecznym

⁵⁷ Dz. U. poz. 827 ze zm.

⁵⁸ Zob. ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311).

upływie wyznaczonego terminu może od umowy odstąpić. Odpowiednie stosowanie tego przepisu do umowy renty, na podstawie której każda ze stron jest zobowiązana do spełnienia świadczenia pieniężnego, oznacza, że w przypadku zwłoki jednej ze stron ze spełnieniem świadczenia, albo gdy z uwagi na jej stan majątkowy jest wątpliwe, czy spełni ona świadczenie w terminie w zamian za świadczenia, które mają być spełnione na jej rzecz w przyszłości, drugiej stronie przysługuje prawo do powstrzymania się ze spełnieniem świadczenia i wyznaczenia odpowiedniego terminu do zabezpieczenia spełnienia świadczenia, a po bezskutecznym jego upływie do odstąpienia od umowy renty. Należy podkreślić, że przepis art. 552 k.c., będący odpowiednikiem art. 490 oraz art. 491 k.c., może mieć zastosowanie do stron umowy renty na podstawie art. 906 § 1 k.c. bez względu na to, czy umowa renty odpłatnej ma charakter wzajemny czy też nie.

VIII. WYGAŚNIĘCIE ZOBOWIĄZANIA DO UISZCZANIA RENTY

Zobowiązanie wynikające z umowy renty wygasa sukcesywnie wskutek jego wykonywania polegającego na spełnianiu poszczególnych świadczeń okresowych. Nie ma przeszkód, aby zobowiązanie wynikające z umowy renty wygasło wskutek innych zdarzeń, takich jak: orzeczenie rozwiązujące umowę renty wydane na podstawie art. 357¹ k.c.⁵⁹, unieważnienie umowy renty o charakterze wzajemnym z powodu wyzysku (art. 388 k.c.)⁶⁰, *datio in solutum* (art. 453 k.c.)⁶¹, niemożliwość następcza świadczenia rentowego, która może występować jedynie w przypadku, gdy renta ma charakter niepieniężny (art. 475 § 1 k.c. w odniesieniu do renty niewzajemnej i art. 495 k.c. w odniesieniu do renty wzajemnej)⁶², odnowienie

⁵⁹ Art. 357¹ k.c. stanowi podstawę do zmiany umownego zobowiązania do uiszczania renty niepieniężnej i pieniężnej niebędącej świadczeniem pieniężnym *sensu stricto*, art. 358¹ § 3 k.c. stanowi podstawę dokonywania waloryzacji rent pieniężnych *sensu stricto* umownych (np. renty odroczonej, której obowiązek zapłaty wynika z ubezpieczenia osobowego – M. Szczepeńska, *Ubezpieczenie na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2008, s. 163 i 168; uchwała SN (7) z 10.04.1992 r. (III CZP 126/91), OSNC 1992/7–8, poz. 121) i pozaumownych z wyłączeniem ustawowych, a art. 907 § 2 k.c. stanowi podstawę do dokonywania zmiany wszelkich rent ustawowych i w zakresie swojego zastosowania wyłącza przepisy z części ogólnej prawa zobowiązań, regulujące klauzulę *rebus sic stantibus* i waloryzację sądową. W konsekwencji, do ustawowych rent odszkodowawczych ma zastosowanie art. 907 § 2 k.c., do umownych rent odszkodowawczych ma zastosowanie art. 357¹ k.c., natomiast do pozaustawowych, ale nie-umownych, rent odszkodowawczych, nie może mieć zastosowania ani żaden z powołanych powyżej przepisów, ani art. 358¹ § 3 k.c. z uwagi na fakt, że renta odszkodowawcza nie jest świadczeniem pieniężnym *sensu stricto*.

⁶⁰ Zgodnie z dominującym stanowiskiem art. 388 k.c. ma zastosowanie wyłącznie do umów wzajemnych. Por. W. Popiołek, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz...*, K. Pietrzykowski (red.), komentarz do art. 388, nb. 3 i cytowane tam poglądy innych przedstawicieli doktryny. Zgodnie z drugim stanowiskiem art. 388 k.c. może mieć zastosowanie do każdej umowy dwustronnie zobowiązującej – por. P. Machnikowski, w: *System prawa prywatnego*, t. 5, E. Łętowska (red.), s. 573–574, nb. 180. Niezależnie jednak od tego, czy zostanie przesądzone stosowanie art. 388 k.c. do wszystkich odpłatnych umów renty, wydaje się, że umowa renty zawarta w warunkach opisanych w art. 388 k.c., w której dojdzie do rażącej dysproporcji świadczeń, może być uznana za nieważną na podstawie art. 58 § 2 k.c.

⁶¹ W przypadku świadczenia w miejsce wykonania zobowiązania wynikającego z umowy renty, istotne jest precyzyjne ustalenie, czy zgoda wierzyciela na spełnienie innego świadczenia niż to, które jest przedmiotem zobowiązania, odnosi się do pojedynczego świadczenia okresowego, czy też do świadczenia będącego przedmiotem wierzytelności przyszłej lub istniejącej stanowiącej element treści zobowiązania wynikającego z umowy renty. W pierwszym przypadku *datio in solutum* doprowadzi jedynie do wygaśnięcia części zobowiązania w zakresie, w jakim jego treść obejmuje roszczenie o spełnienie jednego lub kilku świadczeń okresowych, natomiast w drugim przypadku – może spowodować wygaśnięcie całego zobowiązania.

⁶² Należy podkreślić, że niemożliwość następcza świadczenia może się odnosić tylko do rent niepieniężnych i może występować jedynie w wyjątkowych przypadkach. Skoro bowiem przedmiotem świadczenia renty niepieniężnej mogą być rzeczy oznaczone tylko co do gatunku, ma do nich zastosowanie zasada *genus perire non censetur*. Nie można jednak wykluczyć niemożliwości następczej świadczenia rentowego, którego przedmiotem są określone leki, w przypadku gdy zostaną one wycofane z obrotu i nie ma ich odpowiedników.

(art. 506 k.c.), potrącenie umowne, potrącenie ustawowe z ograniczeniami wynikającymi z art. 505 pkt 2 k.c., mającego na celu ochronę uprawnionego do renty alimentacyjnej, jako wierzyciela pasywnego w kontekście potrącenia, zwolnienie z długu (art. 508 k.c.), rozwiązanie umowy renty (*actus contrarius*), śmierć uprawnionego do renty alimentacyjnej.

Wygaśnięcie zobowiązania do uiszczania renty, do którego ma zastosowanie art. 907 § 2 k.c., ma miejsce w przypadku, w którym sąd skracza okres, w ciągu którego miało istnieć to zobowiązanie. W przepisie tym jest wprost przewidziana możliwość zmiany czasu trwania renty, której obowiązek płacenia wynika z ustawy. Wygaśnięcie zobowiązania do uiszczania renty następuje również w wyniku przyznania poszkodowanemu zamiast renty odszkodowania jednorazowego na podstawie art. 447 k.c.⁶³ W przypadku, gdy odszkodowanie jednorazowe jest przyznane poszkodowanemu zamiast części renty, zobowiązanie do uiszczania renty wygasa w odpowiedniej części.

IX. PRZEKSZTAŁCENIA PODMIOTOWE ZOBOWIĄZANIA WYNIKAJĄCEGO Z UMOWY RENTY

Z uwagi na różne funkcje renty, źródła obowiązku jej uiszczania oraz stopień związania zobowiązania, którego przedmiotem jest renta, z jego stronami, zróżnicowane są możliwości zbywania wierzytelności o uiszczanie renty. Wydaje się, że czynniki te nie mają wpływu na dopuszczalność przenoszenia długu, którego elementem jest obowiązek uiszczania renty.

1. Przelew wierzytelności rentowej

Problematyka przelewu wierzytelności stanowiącej element treści zobowiązania wynikającego z umowy renty obejmuje trzy zasadnicze zagadnienia. Pierwsze z nich odnosi się do dopuszczalności i zasad przelewu wierzytelności rentowej prowadzącego do zastąpienia przez nabywcę wierzytelności dotychczasowego uprawnionego do renty w pełnym zakresie. Zagadnienie to obejmuje dopuszczalność przelewu wierzytelności rentowej przyszłej oraz istniejącej obejmującej wymagalne roszczenia o uiszczenie poszczególnych rent. Drugim zagadnieniem jest dopuszczalność przelewu tej części wierzytelności rentowej, która już istnieje i obejmuje wymagalne roszczenia o uiszczenie rent. Zagadnienie to nie powinno jednak budzić większych wątpliwości. Trzecim zagadnieniem – wskazywanym tylko dla porządku, ponieważ ono również nie powinno budzić większych wątpliwości – jest zagadnienie dopuszczalności i zasad przelewu wierzytelności o świadczenie należne od uprawnionego do renty, jako wynagrodzenie za ustanowienie renty, o ile mamy do czynienia z umową renty odpłatnej.

Przepisy o rencie (art. 903–907 k.c.) nie odnoszą się do kwestii zbywalności wierzytelności rentowej w jakimkolwiek zakresie, w przeciwieństwie do przepisów o naprawieniu szkody na osobie, które obejmują regulację tego zagadnienia zawartą w art. 449 k.c. Zbywalność wierzytelności rentowej musi być zatem rozstrzygana

⁶³ Wyrok SN z 3.05.1974 r. (II PR 70/74), LEX nr 14255.

na zasadach ogólnych. Wierzytelność rentowa jest uznawana w doktrynie za wierzytelność przyszłą w zakresie, w jakim nie nadeszły terminy wymagalności roszczenia o uiszczenie poszczególnych rent⁶⁴. Rozbieżności budzi dopuszczalność przenoszenia wierzytelności rentowej w zakresie, w jakim ma ona charakter przyszły⁶⁵. Wątpliwości te nie wynikają jednak z jej przyszłego charakteru. Wszak dopuszczalność zbycia wierzytelności przyszłej, wynikającej z już zawartej umowy⁶⁶, jak również dopuszczalność jej nabycia przez cesjonariusza bezpośrednio w jego mieniu⁶⁷ wydaje się być przesądzona. Podstawą dla twierdzenia o niezbywalności jednolitego prawa do renty może być art. 509 § 1 k.c., na tle którego prezentowany jest pogląd, że niedopuszczalność przelewu wierzytelności może wynikać z właściwości zobowiązania⁶⁸. Poprzez „właściwość zobowiązania”, o której mowa w art. 509 § 1 k.c., istnieje możliwość uwzględnienia w szczególności funkcji renty oraz jej związku z indywidualnym, konkretnym uprawnionym do jej uzyskiwania, jako czynników mających wpływ na zbywalność wierzytelności o jej uiszczanie. Trafny jest pogląd wyraźnie ograniczający zakres zastosowania tezy o niedopuszczalności zbywania uprawnienia do pobierania renty wynikającej z właściwości zobowiązania tylko do renty o charakterze alimentacyjnym⁶⁹. Dla porządku należy jedynie wskazać, że prezentowane jest również stanowisko, zgodnie z którym alimentacyjny charakter renty wpływa jedynie na konieczność uzyskania zgody dłużnika na zbycie prawa do jej pobierania, a nie na zbywalność tego prawa⁷⁰.

Powyższe spostrzeżenia prowadzą do następujących wniosków. Przelew wierzytelności rentowej wynikającej z umowy renty w zakresie, w jakim wierzytelność ta ma charakter przyszły, jest dopuszczalny w przypadku, gdy nie ma ona charakteru alimentacyjnego. Przyszła wierzytelność rentowa o charakterze alimentacyjnym jest niezbywalna z uwagi na jej ścisły związek z osobą uprawnionego. Zbywalna jest wierzytelność rentowa w zakresie, w jakim już powstała i obejmuje roszczenia o uiszczenie poszczególnych rent, bez względu na jej funkcję. Dopuszczalność przelewu wierzytelności przysługującej zobowiązanemu do świadczenia renty odpłatnej powinna być rozpatrywana zasadniczo odrębnie od kwestii zbywalności

⁶⁴ K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1028–1029, nb. 37; por. również: J. Kuropatwiński, *Umowne rozporządzenie...*, s. 98–99, który przyjmuje jednak, że pojęcie wierzytelności przyszłych z istniejących zobowiązań ciągłych ogranicza się tylko do wierzytelności objętych treścią zobowiązań ciągłych o charakterze bezterminowym. Należy jednak podkreślić, że ostatni z powołanych autorów uznaje za umowy zawarte na czas nieokreślony umowy, których okres obowiązywania jest z góry niepewny. Taki sposób rozumienia pojęcia „umów bezterminowych” powoduje, że nie można wykluczyć, iż wierzytelności objęte treścią zobowiązań wynikających z umowy renty alimentacyjnej i umowy o dożywocie – umów terminowych, wygasających ze śmiercią uprawnionego – mogłyby być uznane za wierzytelności przyszłe.

⁶⁵ Por. S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Żuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, s. 993–994; J. Jezioro, w: *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 903, nb. 4; E. Niezbecka, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, komentarz do art. 903, nb. 5, którzy opowiadają się za niezbywalnością prawa do pobierania renty; odmienne stanowisko, zgodnie z którym zbywalne jest prawo do pobierania renty, lecz wygasa ono wraz ze śmiercią pierwotnego uprawnionego, prezentował R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, s. 592.

⁶⁶ K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1031–1032, nb. 42; por. również J. Kuropatwiński, *Umowne rozporządzenie...*, s. 167.

⁶⁷ K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1049, nb. 88; tak również J. Kuropatwiński, *Umowne rozporządzenie...*, s. 275, jednak w odniesieniu do wierzytelności przyszłej, mającej postać prawa podmiotowego tymczasowego.

⁶⁸ J. Mojak, *Obrót wierzytelnościami...*, s. 22; I. Rosenblüth, *Renta...*, s. 2057; K. Zawada, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1024, nb. 26.

⁶⁹ S. Rejman, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 1752.

⁷⁰ L. Stecki, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 814, nb. 7.

wierzytelności rentowej. Cechy wierzytelności przysługującej zobowiązanemu do świadczenia renty odpłatnej nie są bezpośrednio zdeterminowane przez cechy wierzytelności rentowej.

2. Przejęcie długu

Dług stanowiący element treści zobowiązania wynikającego z umowy renty ma charakter cywilnoprawny. Świadczenie, którego obowiązek spełnienia jest elementem długu rentowego, jest świadczeniem typu *dare*. W konsekwencji można stwierdzić, że w przypadku długu wynikającego z umowy renty i obejmującego obowiązek uiszczania renty spełnione są dwie zasadnicze przesłanki wskazywane w doktrynie jako warunki dopuszczalności przejęcia długu⁷¹. W doktrynie przyjmuje się, że w szczególności długi obejmujące obowiązek spełnienia świadczenia typu *dare*, którego przedmiotem są pieniądze lub rzeczy oznaczone co do gatunku, mogą być przedmiotem przejęcia⁷² na zasadach określonych w art. 519 k.c.

X. SZCZEGÓLNY REŻIM REGULACYJNY RENTY ZE ŹRÓDEŁ POZAUMOWNYCH

1. Renta wynikająca z art. 444 § 2 i z art. 446 § 2 k.c.

Renta uregulowana w art. 444 § 2 i art. 446 § 2 k.c. jest postacią świadczenia polegającego na naprawieniu szkody na osobie. W doktrynie przyjmuje się, że ta szczególna postać świadczenia polegającego na naprawieniu szkody w postaci renty może być zasądzona, gdy jest to wyraźnie przewidziane w przepisie prawa⁷³ i nie jest to wyłączone przez inny przepis, taki jak art. 46 § 1 k.k. Ostatni z powołanych przepisów powoduje, że renta nie może być zasądzona jedynie w wyniku rozpoznania wniosku o naprawienie szkody składanego na podstawie przepisów prawa karnego. Renta będąca przedmiotem regulacji zawartej w art. 444 § 2 i art. 446 § 2 k.c. ma charakter renty ustawowej w rozumieniu art. 907 § 2 k.c. Do renty tej mają jednak odpowiednie zastosowanie przepisy o rencie umownej w zakresie, w jakim nie są one wyłączone przez przepisy szczególne, odmiennie regulujące określone zagadnienie tylko w odniesieniu do renty ustawowej (art. 907 § 1 i 2 k.c.).

Renta uregulowana w art. 444 § 2 oraz w art. 446 § 2 k.c. pełni przede wszystkim funkcję kompensacyjną. Wprawdzie może być ona jedynym albo uzupełniającym źródłem środków utrzymania, nie zmienia to jednak faktu, że funkcja alimentacyjna ustępuje funkcji kompensacyjnej jako czynnik determinujący zakres odrębności mających odzwierciedlenie w szczególnych przepisach prawa stosujących się do rent pełniących funkcję kompensacyjną.

Odrębność renty uregulowanej w art. 444 § 2 i art. 446 § 2 k.c. wyraża się przede wszystkim w odmiennym mechanizmie ustalania jej wysokości. Wysokość renty uregulowanej w tych przepisach jest bowiem pochodną wysokości szkody ustalonej

⁷¹ Por. P. Drapała, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2014, s. 1394–1396 oraz 1398–1400, nb. 11–16 oraz 19–23.

⁷² Por. P. Drapała, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), s. 1398, nb. 19.

⁷³ M. Kaliński, w: *System prawa prywatnego*, t. 6, A. Olejniczak (red.), 2014, s. 172 i 178, nb. 157 i 161.

na podstawie art. 361 k.c. Świadczenie polegające na naprawieniu szkody nie może przewyższać jej wartości. Wysokość świadczenia polegającego na naprawieniu szkody jest ustalana w szczególności na podstawie art. 363 § 2 k.c. W odróżnieniu od renty umownej wysokość renty w tym przypadku nie jest ustalana zazwyczaj przez strony, lecz przez sąd. Strony mogą zawrzeć ugodę sądową lub pozasądową ustalającą wysokość takiej renty, lecz to nie powoduje, że renta przestaje mieć charakter ustawowy i w razie zmiany stosunków sąd na żądanie jednej ze stron będzie mógł dokonać ingerencji polegającej na zmianie wysokości lub czasu trwania renty (art. 907 § 2 k.c.).

Drugą osobliwością renty ustawowej, uregulowanej w art. 444 § 2 oraz w art. 446 § 2 k.c., jest dopuszczalność jej zamiany przez sąd z ważnych powodów w całości lub w części na świadczenie odszkodowawcze o charakterze jednorazowym na podstawie art. 447 k.c.

Kolejną podstawą do wskazania szczególnego i odrębnego charakteru regulacji dotyczącej renty ustawowej jest art. 449 k.c. odnoszący się do kwestii zbywalności wierzytelności mogącej obejmować roszczenie o uiszczenie renty zasądzonej na podstawie art. 444 § 2 oraz art. 446 § 2 k.c.

Ostatnią szczególną regulacją odnoszącą się do renty ustawowej jest art. 907 § 2 k.c., w którym uregulowane są zasady dopuszczalności uwzględnienia wpływu zmiany okoliczności na wysokość i czas trwania renty.

2. Renta wynikająca z orzeczenia sądowego (art. 303, art. 913 § 1 oraz art. 914 k.c.)

Renta wynikająca z orzeczenia sądowego wydawanego na podstawie art. 303, art. 913 § 1 lub art. 914 k.c. jest rentą ze źródła pozaumownego, do której odpowiednio stosują się przepisy o rentach umownych na podstawie art. 907 § 1 k.c. Orzeczenia sądowe wydawane na podstawie powyżej powołanych przepisów mają charakter konstytutywny⁷⁴. Należy podkreślić, że renty ustanowione na podstawie art. 913 § 1 lub art. 914 k.c. są uznawane za elementy prawa dożywocia i podlegają ochronie na podstawie przepisów o dożywociu⁷⁵.

Mimo że renty, których obowiązek uiszczenia wynika z takich orzeczeń, nie powinny być uznawane za renty ustawowe, przyjęty jest pogląd, że do takich rent stosuje się art. 907 § 2 k.c. jako przepis umożliwiający uwzględnienie wpływu zmiany okoliczności na ich wysokość lub czas ich trwania⁷⁶. W badanych sprawach zagadnienie dopuszczalności stosowania art. 907 § 2 k.c. nie budziło żadnych wątpliwości. Sądy powszechne podążyły za stanowiskiem wytyczonym w orzeczeniach SN⁷⁷.

Powyższe stanowisko, umożliwiające stosowanie art. 907 § 2 k.c. do rent, których obowiązek uiszczenia wynika z orzeczenia sądowego, budzi istotne zastrzeżenia⁷⁸.

⁷⁴ P. Osowy, *Powództwa o ukształtowanie stosunku prawnego*, Warszawa 2015, s. 171–172.

⁷⁵ Z. Polickiewicz-Zawadzka, *Umowa o dożywocie*, Warszawa 1971, s. 113.

⁷⁶ Z. Polickiewicz-Zawadzka, *Umowa...*, s. 116; L. Stecki, w: *Kodeks cywilny...*, t. 2, s. 816, nb. 2, 3 i 4.

⁷⁷ Uchwała SN z 18.05.1978 r. (III CZP 29/78), OSNC 1979/1–2, poz. 22; uchwała SN z 26.05.1981 r. (III CZP 25/81), OSNC 1981/12, poz. 230.

⁷⁸ Por. Z. Radwański, w: *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 2: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. naczelny W. Czachórski, red. tomu S. Grzybowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 955.

Dokonanie delimitacji zakresu zastosowania art. 907 § 2 k.c. wymaga wykładni użytego w tym przepisie, a budzącego wątpliwości, wyrażenia „obowiązek płacenia renty wynika z ustawy”. Jest to przesądające dla ustalenia znaczenia pojęcia języka prawniczego „renty ustawowej”. Wyrażenie to budzi wątpliwości. Po pierwsze, nawet jeśli przepis ustawy ma istotne znaczenie jako podstawa ustalenia obowiązku płacenia renty, obowiązek ten jest elementem treści stosunku obligacyjnego i z niego wynika. Trudno zatem uznać za prawidłowe, z teoretycznego punktu widzenia, użycie w przepisie wyrażenia, zgodnie z którym obowiązek płacenia renty wynika z ustawy. Źródłem takiego obowiązku jest bowiem zobowiązanie, a nie przepis prawa. Po drugie, nawet jeśli powstanie zobowiązania przewidziane jest wprost w przepisie prawa, jak to ma miejsce np. w przypadku czynu niedozwolonego czy bezpodstawnego wzbogacenia, to za źródło tych zobowiązań nie są uznawane w doktrynie przepisy prawa, lecz zdarzenia prawne, z którymi te przepisy wiążą skutek w postaci powstania zobowiązania.

Powyższe prowadzi do wniosku, że rezultaty literalnej wykładni art. 907 § 2 k.c. są trudne do przyjęcia, ponieważ mogą prowadzić do wniosku, iż zakres zastosowania normy wynikającej z tego przepisu może być zbiorem pustym. Nie ma bowiem zobowiązania do zapłaty renty cywilnoprawnej, którego źródłem jest wprost przepis ustawy. Oznacza to, że wykładnia art. 907 § 2 k.c., ukierunkowana na określenie przedmiotowego zakresu zastosowania tego przepisu, wymaga odwołania się do argumentów natury systemowej, celowościowej lub funkcjonalnej.

W art. 56 k.c., w którym ustawodawca określa podstawy do ustalenia skutków czynności prawnej, odrębnie wskazuje się czynność prawną oraz ustawę. Zgodnie z poglądami przyjętymi na tle art. 56 k.c. ustawa kształtuje skutki czynności prawnej w sposób zgodny z tym, co wynika z jej treści ustalonej przez strony i w zakresie, w jakim nie są one określone przez same strony. Mechanizm kształtowania lub uzupełniania skutków czynności prawnej za pomocą przepisów prawa wydaje się być przeciwstawiany przez ustawodawcę i ustępować mechanizmowi opartemu na autonomii woli podmiotów prawa cywilnego.

Powyższe może uzasadniać wniosek, że pojęcie „renty ustawowej”, a precyzyjnie rzecz ujmując – użyte w art. 907 § 2 k.c. wyrażenie „obowiązek płacenia renty wynika z ustawy”, odnosi się do rent, które w zakresie podmiotu zobowiązanego, podmiotu uprawnionego, wysokości renty i czasu trwania obowiązku jej zapłaty nie są zdeterminowane bezpośrednio ani pośrednio w drodze mechanizmu opartego na autonomii woli.

Systemowe w prawie cywilnym przeciwstawienie ustawowego i autonomicznego mechanizmu kształtowania treści zobowiązania w świetle art. 907 § 2 k.c. może prowadzić do wniosku, że celem tego przepisu było ułatwienie ingerencji w treść zobowiązań, która pierwotnie nie została ukształtowana w jakimkolwiek zakresie w wyniku oświadczeń woli złożonych przez autonomiczne podmioty prawa cywilnego. Przyczyną przyjęcia takiego modelu regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie do uiszczania renty ustawowej jest założenie o możliwości częstszego występowania przypadków nieadekwatności takiej renty do jej funkcji niż w przypadku rent pozaustawowych, a w szczególności rent ustalanych za pomocą mechanizmów opartych na zasadzie autonomii woli.

W świetle powyższego uzasadniony jest wniosek, że renta ustawowa w rozumieniu art. 907 § 2 k.c. powinna odnosić się jedynie do rent, których obowiązek

zapłaty wynika z czynu niedozwolonego. Natomiast pojęcie renty pozaustawowej, w świetle powyższego sposobu jego rozumienia, powinno obejmować renty, których obowiązek zapłaty wynika z dwustronnych lub jednostronnych czynności prawnych, orzeczeń sądowych albo decyzji administracyjnych, o ile w tym ostatnim przypadku decyzja administracyjna będzie źródłem zobowiązania o charakterze cywilnoprawnym.

Za wąskim rozumieniem pojęcia renty ustawowej, a w konsekwencji wąskim zakresem zastosowania art. 907 § 2 k.c., przemawia fakt, że jedynie renty, których obowiązek zapłaty wynika z deliktu, nie są zdeterminowane w zakresie podmiotu zobowiązanego, podmiotu uprawnionego, wysokości renty i czasu trwania obowiązku jej uiszczania przez oświadczenia woli. Wola stron zobowiązania ani bezpośrednio, ani pośrednio nie wpływa na te parametry renty, której obowiązek zapłaty wynika z czynu niedozwolonego. Pozostałe rodzaje renty, których parametry nie są w takim stopniu zdeterminowane przez przepisy prawa, lecz w sposób bezpośredni lub pośredni są pochodną woli stron, nie mają cech rent *ex delicto*, które są uznawane za mieszczące się bez wątpienia w zakresie zastosowania art. 907 § 2 k.c.⁷⁹ Renty pozaustawowe w przyjętym rozumieniu nie pełnią też funkcji odszkodowawczej, której jest podporządkowany art. 907 § 2 k.c. Przepis ten, w zestawieniu z regulacją wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie zawartą w części ogólnej prawa zobowiązań, wyraźnie wskazuje na podporządkowanie na jego tle zasady *pacta sunt servanda* zasadzie pełnej kompensacji szkody oraz kompensacyjnej funkcji odszkodowania. Realizacji zasady pełnej kompensacji szkody służą dokonywane na podstawie art. 907 § 2 k.c. zmiany wysokości i czasu trwania renty, a w szczególności zwiększanie wysokości renty oraz wydłużanie czasu, na jaki została ona ustanowiona. Natomiast z funkcją kompensacyjną renty, której obowiązek uiszczania wynika z czynu niedozwolonego, jest związany ten fragment art. 907 § 2 k.c., który stanowi podstawę do wygaśnięcia obowiązku uiszczania renty *ex delicto* w zakresie, w jakim przesłanka „szkody” przestała występować.

W świetle powyższego brak jest podstaw do aprobaty przyjętego w orzecznictwie stanowiska, zgodnie z którym art. 907 § 2 k.c. może być stosowany w odniesieniu do rent, których obowiązek zapłaty wynika z konstytutywnego orzeczenia sądu wydawanego na podstawie art. 303, 913 § 1 lub art. 914 k.c.⁸⁰ Renty, których obowiązek zapłaty wynika z takich orzeczeń sądowych, są co najmniej pośrednio pochodną umów będących źródłem zamienianych na nie praw. Umownie ukształtowane prawa zamieniane na rentę na podstawie konstytutywnych orzeczeń sądowych stanowią punkt wyjścia przy ustalaniu w szczególności wysokości renty stanowiącej ich ekwiwalent. Zasadność różnicowania przesłanek i podstaw do zmiany rent w zależności od źródła obowiązku ich zapłaty jest kwestionowana w doktrynie⁸¹. Zróżnicowane podejście do wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania do uiszczania renty, zależnie od tego, czy mamy do czynienia z rentą

⁷⁹ Z. Radwański, w: *System...*, t. 3, cz. 2, s. 954–955.

⁸⁰ Dopuszczalność stosowania art. 907 § 2 k.c. w odniesieniu do rent ustanowionych na podstawie art. 913 § 1 k.c. została przesądzona w uchwale SN z 18.05.1978 r. (III CZP 29/78).

⁸¹ Por. S. Dmowski, w: G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kolakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, Cz. Zuławska, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, t. 2, komentarz do art. 907, pkt 3; R. Moszyński, *Renta (art. 592–598 Kodeksu zobowiązań)*, „Głos Sądownictwa” 1936/4, s. 270.

odszkodowawczą (*ex delicto*) czy też nie, może być uzasadniane argumentami natury systemowej i funkcjonalnej. Ujednolicenie regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania do uiszczania rent bez względu na ich źródło oraz funkcję zapewne uprościłoby i uczyniłoby ją bardziej przejrzystą. Będzie się to jednak wiązało z koniecznością pominięcia powyższych argumentów o charakterze systemowym i funkcjonalnym przemawiających za utrzymaniem obecnego zróżnicowania. Należy przy tym wskazać, że niezależnie od tego, czy ustawodawca zdecyduje się na gruntowną zmianę regulacji odnoszącej się do wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie do zapłaty renty, art. 907 § 2 k.c. wymaga zmiany albo wskazującej na uniwersalny zakres jego zastosowania do wszystkich rent, albo czyniącej bardziej czytelnym kryterium stanowiące rzeczywistą i bezpośrednią przyczynę odmiennego podejścia do wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania do uiszczania określonej kategorii rent. Wydaje się, że w tym zakresie powinno nastąpić odejście od użytego w art. 907 § 2 k.c. kryterium źródła obowiązku uiszczania renty, w kierunku funkcji odszkodowawczej lub alimentacyjnej renty. Dwa ostatnie kryteria są powiązane z kryterium źródła obowiązku uiszczania renty, niemniej jednak nie ma potrzeby, aby w przepisie ustawy posługiwać się kryterium jedynie pośrednio prowadzącym do zidentyfikowania rzeczywistej podstawy zróżnicowania sytuacji prawnej stron zobowiązania do uiszczania renty w perspektywie regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie. Za odejściem od kryterium źródła obowiązku uiszczania renty, do której ma mieć zastosowanie szczególna regulacja umożliwiająca uwzględnianie wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie, przemawia również fakt, że jego konsekwentne stosowanie w odniesieniu do renty o charakterze odszkodowawczym prowadzi do powstania luki w regulacji klauzuli *rebus sic stantibus*. Należy bowiem wskazać, że do ustawowych rent odszkodowawczych ma zastosowanie art. 907 § 2 k.c., do umownych rent odszkodowawczych ma zastosowanie art. 357¹ k.c., natomiast do pozaustawowych, ale nieumownych rent odszkodowawczych, nie może mieć zastosowania ani żaden z powołanych powyżej przepisów, ani art. 358¹ § 3 k.c. z uwagi na fakt, że renta odszkodowawcza nie jest świadczeniem pieniężnym *sensu stricto*. Dla oceny charakteru prawnego renty z punktu widzenia kryterium jej źródła nie powinien mieć wpływu fakt, że jej wysokość, sposób zapłaty lub przedmiot świadczenia zostały ustalone w umowie (ugodzie)⁸², nawet jeśli w wyniku jej zawarcia stosunek prawny, którego przedmiotem jest renta, uległ istotnym zmianom.

XI. WPŁYW ZMIANY OKOLICZNOŚCI NA ZOBOWIĄZANIA DO UISZCZANIA RENTY

Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązanie do uiszczania renty był najczęściej rozstrzyganym zagadnieniem w zbadanych sprawach, w których odwoływano się do przepisów o rencie⁸³. Zagadnienie wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie, w tym na zobowiązanie do uiszczania renty, jest przedmiotem regulacji zawartej

⁸² Tak: wyrok SN z 18.04.1972 r. (II PR 46/72), OSNC 1972/11, poz. 203.

⁸³ W zbadanej próbie statystycznej przedmiotem 59% spraw było powództwo o ukształtowanie (zmiana wysokości lub czasu trwania renty).

w kilku różnych przepisach kodeksu cywilnego (art. 357¹, art. 358¹ § 3 oraz art. 907 § 2). Zależnie od tego, na podstawie którego z tych przepisów jest rozstrzygane zagadnienie wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie ze świadczeniem w postaci renty, odmienne przesłanki przesądzą o dopuszczalności dokonania ingerencji w treść zobowiązania oraz odmienny jest zakres dopuszczalnej ingerencji.

O tym, na jakiej podstawie rozstrzygana jest dopuszczalność uwzględnienia wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie, którego przedmiotem jest renta, przesądza źródło takiego zobowiązania oraz przedmiot świadczenia. Przepis art. 907 § 2 k.c. – wprost odnoszący się do wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie, którego przedmiotem jest renta – ma zastosowanie do rent ustawowych. Przepis ten ma zastosowanie niewątpliwie do zobowiązań, których przedmiotem jest renta, wynikających z czynów niedozwolonych. Zastosowanie tego przepisu nie jest uzależnione od tego, czy renta ma charakter pieniężny czy też niepieniężny. Z uwagi na fakt, że zobowiązania *ex delicto*, których przedmiotem jest renta, są źródłem odpowiedzialności objętej często ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej, art. 907 § 2 k.c. ma również zastosowanie do rent uiszczanych przez ubezpieczycieli z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej⁸⁴. W doktrynie⁸⁵ i orzecznictwie⁸⁶ za utrwalony można uznać pogląd, zgodnie z którym art. 907 § 2 k.c. ma również zastosowanie do rent, których obowiązek uiszczania wynika z konstytucyjnego orzeczenia sądowego wydawanego na podstawie art. 303, art. 913 § 1 lub art. 914 k.c. Pogląd ten budzi jednak uzasadnione wątpliwości⁸⁷ przedstawione powyżej.

Przepis art. 907 § 2 k.c. nie może mieć zastosowania do rent ubezpieczeniowych. Jego stosowanie jest wyłączone przede wszystkim z tego powodu, że obowiązek uiszczania takiej renty wynika z umowy, a nie z ustawy. Z tego powodu podstawą do uwzględnienia wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie do płacenia pieniężnej renty ubezpieczeniowej jest art. 358¹ § 3 k.c. W konsekwencji art. 805 § 3 k.c. potwierdza jedynie wniosek wynikający z art. 907 § 2 k.c. oraz umownego charakteru renty ubezpieczeniowej.

Z uwagi na fakt, że przyznanie przez sąd poszkodowanemu, na podstawie art. 447 k.c., jednorazowego odszkodowania zamiast renty lub jej części powoduje wygaśnięcie zobowiązania do uiszczania renty w całości lub w odpowiedniej części, niedopuszczalne jest stosowanie do tego odszkodowania art. 907 § 2 k.c.⁸⁸

⁸⁴ Por. wyroki SN: z 29.05.1992 r. (I CR 6/92), Legalis; z 5.11.2003 r. (IV CK 173/02), LEX nr 602277; z 2.04.2014 r. (IV CSK 444/13), LEX nr 1455237.

⁸⁵ Z. Policzekiewicz-Zawadzka, *Umowa...*, s. 116; A. Sylwestrzak, *Zmiana uprawnień dożywotnika na rentę*, w: *Gdańskie Studia Prawnicze. Zagadnienia nauki prawa. W 40-lecie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego*, red. J. Warylewski, Gdańsk 2010, t. XXIV, s. 216; K. Zaradkiewicz, w: *Kodeks...*, t. 2, komentarz do art. 907, nb. 9.

⁸⁶ Dopuszczalność stosowania art. 907 § 2 k.c. w odniesieniu do rent ustanowionych na podstawie art. 913 § 1 k.c. została przesądzona w uchwale SN z 18.05.1978 r. (III CZP 29/78).

⁸⁷ Por. Z. Radwański, w: *System...*, t. 3, cz. 2, s. 955.

⁸⁸ K. Piasecki, *Uchylenie renty i zmiana jej wysokości*, „Nowe Prawo” 1962/1, s. 71; Z. Radwański, w: *System...*, t. 3, cz. 2, s. 957; J. Rezler, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego)*, Warszawa 1968, s. 149; A. Szpunar, *Zmiana wysokości lub czasu trwania renty*, „Nowe Prawo” 1969, nr 9, s. 1341; odmiennie: M. Sawczuk, *Ponowne orzekanie w sprawie cywilnej prawomocnie osądzonej*, Warszawa 1975, s. 104–105; J. Szwaja, *Zmiana skapitalizowanej renty*, „Palestra” 1964/10, s. 16–18; por. również: Z. Policzekiewicz-Zawadzka, *Glosa do wyroku Sądu woj. dla m.st. Warszawy z 26.01.1965 r.*, 2 CR 758/64, „Państwo i Prawo” 1966/1, s. 154–155, która uznaje dopuszczalność uzupełnienia jednorazowego odszkodowania zasądzonego na podstawie art. 447 k.c., ale nie na podstawie art. 907 § 2 k.c., lecz na podstawie art. 361 § 2 k.c.

Uprawnienie do domagania się dokonania przez sąd ingerencji w treść zobowiązania uregulowane w art. 357¹ oraz w art. 358¹ § 3 k.c. jest uznawane za szczególny rodzaj prawa kształtującego, którego wykonanie wymaga wydania przez sąd konstytutywnego orzeczenia – prawo potestatywne (uprawnienie kształtujące *sensu largo*)⁸⁹. W związku z tym, że prawo to nie jest roszczeniem⁹⁰, zgodnie z dominującym w doktrynie i prezentowanym niekiedy również w orzecznictwie poglądem nie ulega ono przedawnieniu⁹¹. Może być ono wykonywane tak długo, jak długo istnieje zobowiązanie i może być dochodzone roszczenie o jego wykonanie poprzez spełnienie świadczenia w naturze⁹². Nie ma podstaw do przyjmowania, że uprawnienie wynikające z art. 907 § 2 k.c. ma odmienny charakter prawny od uprawnień wynikających z art. 357¹ oraz art. 358¹ § 3 k.c.

W doktrynie wyrażane są wątpliwości odnośnie do tego, czy wykonanie zobowiązania zgodnie z jego treścią po wytoczeniu powództwa na podstawie art. 357¹ albo art. 358¹ § 3 k.c. skutkuje jego wygaśnięciem i z tego powodu uniemożliwia uwzględnienie takiego powództwa⁹³. Podstawą tych wątpliwości są argumenty funkcjonalne i systemowe, ale przeciwko nim przemawiają argumenty formalno-dogmatyczne, a w szczególności konstytutywny charakter wyroku uwzględniającego powództwo na podstawie art. 357¹ albo art. 358¹ § 3 k.c.⁹⁴ Zagadnienie to jest wysoce kontrowersyjne. Należy jednak podkreślić, że dopuszczalność zmiany zobowiązania na podstawie art. 357¹ lub art. 358¹ § 3 k.c., po jego wykonaniu zgodnie z jego pierwotną treścią, jest rozważana jedynie w przypadkach, w których wykonanie zobowiązania ma miejsce po wytoczeniu powództwa na podstawie powołanych przepisów. Restrykcyjne podejście odnośnie do dopuszczalności dokonywania zmiany zobowiązania po jego wykonaniu jest uzasadnione, zważywszy na fakt, że wykonanie zobowiązania skutkuje – co do zasady – jego wygaśnięciem. Oznacza to, że po wykonaniu zobowiązania – co do zasady – nie ma „przedmiotu” orzekania w sprawie o ukształtowanie⁹⁵.

W świetle powyższego zaskakuje liberalizm w podejściu do dopuszczalności zmiany wysokości renty na podstawie art. 907 § 2 k.c. w okresie poprzedzającym

⁸⁹ L. Ostrowski, *Prawa potestatywne a art. 357¹ k.c.*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 7–8, s. 130; W. Popiołek, *W sprawie zastosowania klauzuli rebus sic stantibus do zobowiązań „wykonanych” po wniesieniu pozwu*, w: *Rozprawy z prawa cywilnego, własności intelektualnej i prawa prywatnego międzynarodowego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gawlikowi*, J. Pisuliński (red.), P. Tereszkiwicz (red.), F. Zoll (red.), Warszawa 2012, s. 186–187; M. Pyziak-Szafnicka, w: *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, M. Safjan (red.), Warszawa 2012, s. 815–816, nb. 55.

⁹⁰ Tak na tle art. 907 § 2 k.c.: T. Bielska-Sobkowicz, w: *Kodeks cywilny...*, t. 3, cz. 2, s. 1171, nb. 12; J. Jezioro, w: *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 907, nb. 3; Z. Radwański, w: *System prawa prywatnego*, t. 8: *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2011, s. 745–746, nb. 73 i 74. Natomiast w orzecznictwie dominuje stanowisko, zgodnie z którym uprawnienie wynikające z art. 907 § 2 k.c. jest roszczeniem materialnoprawnym (por. uchwała SN (7) z 14.04.1972 r. (III PZP 6/72), OSNC 1972/9, poz. 153; wyrok SN z 2.04.2014 r. (IV CSK 444/13).

⁹¹ Wyroki SN: z 3.08.2011 r. (I PK 36/11), OSNP 2012/19–20, poz. 239; z 9.07.2014 r. (I PK 15/14), LEX nr 1511810; odmiennie: uchwała SN z 5.11.1987 r. (III CZP 63/87), OSNC 1989/4, poz. 60.

⁹² Por. szerzej na ten temat: B. Lackoński, *Klauzula rebus sic stantibus a odpowiedzialność ex contractu*, „Państwo i Prawo” 2012/3, s. 65–74.

⁹³ W. Popiołek, *W sprawie zastosowania...*, s. 170–171.

⁹⁴ W. Popiołek, *W sprawie zastosowania...*, s. 184.

⁹⁵ Na istnienie zobowiązania do uiszczania renty jako przesłankę warunkującą stosowanie art. 907 wskazał SN w wyroku z 20.03.1973 r. (II PR 12/73), LEX nr 14206 oraz w wyroku z 6.04.1977 r. (III PR 43/77), LEX nr 7925. Por. również wyrok SN z 3.03.2005 r. (I UK 196/04), OSNP 2006/1–2, poz. 24, w którym SN odmówił zmiany wysokości renty po upływie okresu, w którym miała być ona wypłacana, ustalonym w ugodzie.

wytoczenie powództwa. Zgodnie z utrwalonym w orzecznictwie poglądem dopuszczalne jest uwzględnienie powództwa o zmianę wysokości renty również należnej za okres poprzedzający jego wytoczenie⁹⁶, o ile nie sięga ono dalej wstecz niż:

- 1) data, w której doszło do zmiany stosunków, stanowiącej przesłankę zastosowania art. 907 § 2 k.c.⁹⁷,
- 2) 3 lata (termin przedawnienia roszczenia o świadczenia okresowe – art. 118 k.c.)⁹⁸,
- 3) data ostatniej zmiany wysokości renty dokonanej prawomocnym orzeczeniem albo ostatniej zmiany wysokości renty dokonanej na podstawie ugody pomiędzy stronami⁹⁹.

W orzecznictwie dopuszczającym możliwość dokonania waloryzacji rent należnych za okres poprzedzający wytoczenie powództwa na podstawie art. 907 § 2 k.c. nie jest szerzej rozważana okoliczność, że uiszczenie renty zgodnie z treścią zobowiązania w okresie poprzedzającym wytoczenie powództwa skutkuje wygaśnięciem zobowiązania i tym samym brakiem możliwości dokonywania jego zmiany orzeczeniem kształtującym. Przyczyny tego stanu rzeczy należy upatrywać w utrwalonym w orzecznictwie Sądu Najwyższego poglądzie, zgodnie z którym orzeczenia kształtujące odnoszące się do zobowiązania, którego przedmiotem jest renta, mają charakter deklaracyjny¹⁰⁰. Należy wskazać, że nawet jeśli w orzecznictwie Sądu Najwyższego rozstrzygnięcia wydawane na podstawie art. 907 § 2 k.c. są uznawane za konstytutywne, nie prowadzi to do uznawania za niedopuszczalne modyfikacji wysokości lub czasu trwania renty z mocą wsteczną w granicach określonych powyżej, lecz jedynie do wniosku o braku możliwości naliczania odsetek od daty, która wyznacza granice czasowe wstecznej modyfikacji¹⁰¹.

Konstytutywny charakter orzeczenia waloryzującego wysokość renty wydawanego na podstawie art. 907 § 2 k.c.¹⁰² oraz fakt, że jest to powództwo o ukształtowanie¹⁰³, pozwalają podać w wątpliwość dopuszczalność dokonywania waloryzacji rent, które zostały uiszczone przed wytoczeniem powództwa zgodnie z treścią zobowiązania. Wątpliwości te wynikają w szczególności z braku wyraźnej podstawy prawnej umożliwiającej uznanie skuteczności wyroków wydawanych na podstawie art. 907 § 2 k.c. w odniesieniu do renty zapłaconej zgodnie z treścią zobowiązania w okresie poprzedzającym wytoczenie powództwa.

⁹⁶ Wyroki SN z 10.02.1968 r. (II PR 510/68), LEX nr 13960; z 3.03.1972 r. (II PR 423/71), OSP 1973/2, poz. 30; z 17.03.1972 r. (II PR 26/72), OSP 1972/11, poz. 211; uchwała SN z 6.08.1991 r. (III CZP 66/91), OSP 1992/5, poz. 102; wyroki SN z 21.01.2004 r. (IV CSK 358/02), Legalis; z 3.08.2011 r. (I PK 36/11), OSNP 2012/19–20, poz. 239; z 7.02.2012 r. (I PK 105/11), LEX nr 1165836.

⁹⁷ Wyroki SN z 10.02.1968 r. (II PR 510/68), LEX nr 13960; z 14.11.1972 r. (II PR 185/72), LEX nr 14199.

⁹⁸ Wyrok SN z 18.04.1972 r. (II PR 46/72), OSNC 1972/11, poz. 203.

⁹⁹ Wyrok SN z 19.01.1972 r. (II PR 406/71), OSNC 1972/7–8, poz. 139; uchwała SN (7) z 18.10.1972 r. (III PZP 25/72), OSNC 1973/3, poz. 38; wyrok SN z 28.11.1972 r. (III PRN 94/72), OSNC 1974/2, poz. 22; uchwała SN z 5.11.1987 r. (III CZP 63/87), OSNC 1989/4, poz. 60; wyrok SN z 8.06.2000 r. (V CKN 47/00), LEX nr 52430.

¹⁰⁰ Wyrok SN z 14.11.1972 r. (II PR 185/72), LEX nr 14199; uchwała SN z 6.08.1991 r. (III CZP 66/91), OSP 1992/5, poz. 102.

¹⁰¹ Por. wyroki SN: z 21.01.2004 r. (IV CSK 358/02); z 3.08.2011 r. (I PK 36/11), OSNP 2012/19–20, poz. 239.

¹⁰² P. Osowy, *Powództwa...*, s. 180–181.

¹⁰³ Odmiennie: postanowienie SN z 23.11.2000 r. (III CZ 98/00), LEX nr 51819, w którym sprawę o zmianę wysokości renty wyrównawczej uznano za sprawę o świadczenie.

Analiza art. 907 § 2 k.c., uwzględniająca również argumenty wynikające z prawa procesowego odnoszące się do charakteru prawnego powództwa wytaczonego na podstawie tego przepisu, uzasadnia wniosek, że wyrok uwzględniający powództwo wytoczone na podstawie tego przepisu powinien zmieniać wysokość renty od momentu jego uprawnomocnienia się¹⁰⁴. W okresie pomiędzy wytoczeniem powództwa albo nawet w okresie poprzedzającym wytoczenie powództwa na podstawie art. 907 § 2 k.c. właściwym sposobem zabezpieczenia interesów uprawnionego do renty i jedynym możliwym jest procesowe zabezpieczenie „roszczenia” o zmianę jej wysokości (art. 730–757 k.p.c.)¹⁰⁵.

Przesłankami zastosowania art. 907 § 2 k.c. jest – w świetle jego treści – zmiana stosunków, która miała miejsce po ostatnim ustaleniu wysokości lub czasu trwania renty w orzeczeniu sądowym lub umowie.

Mimo że w świetle literalnej wykładni art. 907 § 2 k.c. uzasadnione jest stwierdzenie, iż jakakolwiek zmiana stosunków uzasadnia zmianę wysokości lub czasu trwania renty, w orzecznictwie powszechnie przyjmuje się, że zmiana ta musi mieć charakter istotny¹⁰⁶. Jednym z argumentów przywoływanych za ograniczeniem dopuszczalności zmiany wysokości lub czasu trwania renty tylko do przypadków, w których występują istotne zmiany stosunków, jest fakt, iż powództwo i wyrok oparte na art. 907 § 2 k.c. są najczęściej ukierunkowane na zmianę stosunku prawnego ukształtowanego prawomocnym wyrokiem ustalającym wysokość renty¹⁰⁷. Z tego powodu przyjmuje się, że zmiana wysokości lub czasu trwania renty nie powinna mieć miejsca w przypadku jakiegokolwiek zmiany stosunków, lecz tylko istotnej¹⁰⁸.

Za istotną zmianę stosunków w orzecznictwie uznawano zmiany dotyczące zarówno sfery osobistej uprawnionego, jak i zjawisk o charakterze obiektywnym¹⁰⁹, odzyskanie sprawności organizmu¹¹⁰, zmiany w stanie zdrowia związane ze zdarzeniem będącym źródłem zobowiązania do uiszczania renty¹¹¹, istotny spadek siły nabywczej pieniądza¹¹², wzrost hipotetycznych zarobków, które mogłyby być realnie uzyskiwane przez uprawnionego do renty¹¹³, wyczerpanie sumy gwarancyjnej ubez-

¹⁰⁴ Por. K. Piasecki, *Uchylenie renty...*, s. 66.

¹⁰⁵ Por. odnośnie do dopuszczalności zabezpieczenia powództwa opartego na podstawie art. 907 2 k.c. uchwała SN z 27.02.1975 r. (III PZ 2/75), OSNC 1975/10–11, poz. 146.

¹⁰⁶ Wyrok SN z 15.04.1972 r. (II PR 48/72), OSNC 1972/9, poz. 171; wyrok SA w Łodzi z 9.10.2014 r. (I ACa 882/14), LEX nr 1544889; uchwała SN (7) z 23.10.1975 r. (V PZP 8/75), OSNC 1976/2, poz. 23; wyrok SN z 20.03.1973 r. (II PR 36/73), OSNC 1973/12, poz. 227.

¹⁰⁷ Por. K. Piasecki, *Uchylenie renty...*, s. 62 i 69; A. Szpunar, *Zmiana wysokości...*, s. 1332; odmienne stanowisko, zgodnie z którym powództwo i rozstrzygnięcie ukierunkowane są nie przeciwko prawomocnemu orzeczeniu, lecz na zmianę zobowiązania do uiszczania renty prezentują: W. Broniewicz, *Glosa do uchwały SN (7) z 11.10.1980 r., III CZP 37/80*, OSPIKA 1983/4, poz. 83, s. 199, w odniesieniu do wyroku uwzględniającego na podstawie art. 138 k.r.o. powództwo o obniżenie alimentów zasądzonych prawomocnym wyrokiem; P. Osowy, *Powództwa...*, s. 179; Z. Resich, *Res iudicata*, Warszawa 1978, s. 100; M. Sawczuk, *Ponowne orzekanie...*, s. 49; 183–184.

¹⁰⁸ A. Szpunar, *Zmiana wysokości...*, s. 1332.

¹⁰⁹ Wyrok SA w Łodzi z 9.10.2014 r. (I ACa 882/14); wyrok SN z 2.04.2014 r. (IV CSK 444/13).

¹¹⁰ Wyrok SN z 15.12.2011 r. (II PK 80/11), LEX nr 1163328.

¹¹¹ Wyroki SN z 6.11.1975 r. (III PRN 81/75), OSNC 1976/9, poz. 203; z 17.04.1975 r. (III PR 30/75), LEX nr 14279.

¹¹² Wyrok SN z 9.01.2009 r. (I CNP 94/08), LEX nr 523654; wyrok SA w Katowicach z 16.12.2004 r. (I ACa 1097/04), LEX nr 151728; wyrok SN z 12.04.2000 r. (II UKN 494/99), LEX nr 1218596; uchwała SN z 20.04.1994 r. (III CZP 58/94), OSNC 1994/11, poz. 207; uchwała SN z 28.10.1993 r. (III CZP 142/93), OSNCP 1994/4, poz. 82.

¹¹³ Wyroki SN z 6.06.2002 r. (I CKN 693/00), LEX nr 55257; z 21.09.1977 r. (III PR 110/77), LEX nr 7998; z 10.09.1975 r. (III PR 70/75), LEX nr 14285; z 22.02.1974 r. (II PRN 7/74), OSNC 1974/11, poz. 200; z 6.04.1972 r. (II PR 35/72), LEX nr 14164; z 28.09.1971 r. (III PRN 60/71), LEX nr 14142.

pieczenia osoby fizycznej odpowiedzialnej za szkodę, jako podstawa do ograniczenia jej odpowiedzialności wskutek zastosowania *ius moderandi* (art. 440 k.c.)¹¹⁴, zmiana potrzeb związanych z kalectwem stanowiącym podstawę zasądzenia renty¹¹⁵, możliwości awansowe uprawnionego do renty¹¹⁶, uzyskanie świadczeń rentowych lub emerytalnych¹¹⁷. W przypadku, gdy wysokość renty ustawowej została ustalona w ugodzie, SN w jednym z orzeczeń uzależnił możliwość domagania się zmiany wysokości renty na podstawie art. 907 § 2 k.c. w przypadku zmiany przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym od odwołania się w ugodzie do tych przepisów¹¹⁸.

W analizowanej próbie statystycznej najczęstszymi przyczynami zmiany wysokości renty, dokonywanej na podstawie art. 907 § 2 k.c., były istotna zmiana siły nabywczej pieniądza, zmiana hipotetycznej wysokości wynagrodzenia referencyjnego stanowiącego podstawę ustalenia pierwotnej wysokości renty oraz zmiana, najczęściej zwiększenie się, potrzeb uprawnionego. Przy tym w części spraw istotna zmiana siły nabywczej pieniądza występowała jako przyczyna zmiany wysokości renty na podstawie art. 907 § 2 k.c., łącznie ze zmianą potrzeb uprawnionego.

W przypadku, gdy sąd stwierdzi, że zachodzą przesłanki zastosowania art. 907 § 2 k.c., wydawane na jego podstawie orzeczenie może zmieniać wysokość lub czas trwania renty tylko w takim zakresie, w jakim jest to uzasadnione zmianą okoliczności w stosunku do stanu rzeczy z daty orzekania lub zawarcia ugody. W orzecznictwie podkreśla się, że sposób ustalenia wysokości i czasu trwania renty nie jest objęty materialną prawomocnością wyroków i na podstawie art. 907 § 2 k.c. może być zmieniony, o ile jest to uzasadnione wskutek zmiany stosunków¹¹⁹. Zagadnienie zakresu okoliczności, które mogą być uwzględnione, oraz zakresu dopuszczalnych ingerencji w wysokość lub czas trwania renty nie jest wolne od kontrowersji. W orzecznictwie podkreśla się obrazowo, że stosowanie art. 907 § 2 k.c. nie może prowadzić do poprawiania nieprawidłowości (błędów) prawomocnego orzeczenia ani ugody ustalającej wysokość lub czas trwania renty¹²⁰. Dominuje stanowisko, zgodnie z którym sąd, orzekając na podstawie art. 907 § 2 k.c., nie może zmieniać ustalonego przez strony w ugodzie lub przez sąd w prawomocnym orzeczeniu stopnia przyczynienia się poszkodowanego, mającego wpływ na wysokość renty ani zasady odpowiedzialności¹²¹. Nie powinny też być uwzględniane okoliczności istniejące w dacie orzekania lub zawierania ugody, nawet jeśli nie zostały uwzględnione przez sąd lub przez strony¹²². Uwzględnienie powództwa opartego na art. 907

¹¹⁴ Wyrok SN z 17.10.1985 r. (I CR 271/85), OSNC 1986/10, poz. 156.

¹¹⁵ Wyrok SN z 23.11.1976 r. (II CR 467/76), LEX nr 7879.

¹¹⁶ Wyrok SN z 15.04.1972 r. (II PR 48/72), OSNC 1972/9, poz. 171; odmiennie: wyrok SN z 9.01.1974 r. (II PR 349/73).

¹¹⁷ Wyrok SN z 17.05.2007 r. (I UK 350/06), LEX nr 294999; postanowienie SN z 28.03.1980 r. (III PZ 1/80), OSNC 1980/9, poz. 178; por. również: uchwała SN z 12.10.1982 r. (III CZP 85/89), OSNC 1990/7–8, poz. 97, zgodnie z którą poszkodowany nie może skutecznie dochodzić od osoby cywilnie odpowiedzialnej podwyższenia renty (art. 907 § 2 k.c.) w tej części, w której podlegałaby ona wyrównaniu świadczeniami z ubezpieczenia społecznego. Natomiast samo osiągnięcie wieku emerytalnego nie zostało uznane za zmianę stosunków w rozumieniu art. 907 § 2 k.c.; por. wyrok SN z 5.01.1973 r. (II PR 399/72), OSNC 1973/6, poz. 117.

¹¹⁸ Wyrok SN z 14.06.1973 r. (I PR 159/73), OSP 1974/5, poz. 94.

¹¹⁹ Wyroki SN: z 10.04.2014 r. (II PK 191/13), LEX nr 1463633; z 17.04.1975 r. (III PR 30/75).

¹²⁰ Wyroki SN: z 30.01.1976 r. (III PR 151/75), LEX nr 14298; z 20.03.1973 r. (II PR 36/73).

¹²¹ Wyroki SN: z 7.05.2013 r. (I PK 306/12), LEX nr 1391694; z 27.11.1986 r. (IV CR 37/86), LEX nr 8793; z 19.11.1971 r. (II PR 346/71), OSNC 1972/5, poz. 94.

¹²² Wyrok SN z 9.07.1974 r. (I CR 367/74), OSNC 1975/7–8, poz. 112; K. Piasecki, *Uchylenie renty...*, s. 67.

§ 2 k.c. jest możliwe jedynie w przypadku, gdy z porównania stanu stosunków aktualnego oraz istniejącego w dacie wydawania ostatniego orzeczenia waloryzacyjnego lub zawierania ugody wynika, że zaszły w tym zakresie zmiany¹²³.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreśla się, że wyrok uwzględniający powództwo na podstawie art. 907 § 2 k.c. i zmieniający wysokość lub czas trwania renty ustalone prawomocnym wyrokiem, powinien nawiązywać do ostatniego orzeczenia¹²⁴ i zastępować je tak, aby uniemożliwić równoległe posługiwanie się nim jako drugim tytułem egzekucyjnym¹²⁵.

Podsumowanie i wnioski *de lege ferenda*

• W analizowanych sprawach przedmiotem postępowania były żądania dotyczące wyłącznie rent o charakterze alimentacyjnym.

W żadnej ze spraw nie ujawnił się potencjał tkwiący w ogólnym sformułowaniu art. 903 k.c., pozwalający na uznanie, że umowa renty może pełnić nie tylko funkcję alimentacyjną, lecz również może stanowić *causae* dla okresowych świadczeń w stosunkach niealimentacyjnych, w tym handlowych, w których świadczenie wzajemne uprawnionego do renty może polegać na zaniechaniu, co oznacza, że trudno je pomieścić w formule umowy o świadczenie usług (art. 750 k.c.). Alternatywą dla stosowania przepisów kodeksu cywilnego o rencie do renty niealimentacyjnej jest uznawanie umów, których jedna ze stron jest zobowiązana do spełniania świadczenia okresowego, nieuregulowanych przynajmniej w zakresie *essentialiae negotii*, za umowy nienazwane. Uzasadnione jest stwierdzenie, że kreowanie stosunków w wyniku zawierania umów nazwanych stwarza większą przewidywalność w zakresie ustalania granic swobody umów, jaką *in concreto* dysponują strony oraz pozwala w większym stopniu przewidywać rozstrzygnięcia sądowe w przypadku sporów pomiędzy stronami.

Brak w analizowanej próbie statystycznej spraw dotyczących renty niealimentacyjnej, w szczególności występującej w stosunkach handlowych, nie stanowi podstawy do niepodważalnego wniosku, że umowy renty tego rodzaju nie są zawierane. Jest to jednak z pewnością wskazanie na znacznie mniejszą popularność tego rodzaju rent w stosunku do rent alimentacyjnych.

• Zapewne funkcja alimentacyjna, z której spełnianiem renta jest najbardziej kojarzona, powoduje, że instytucja ta nie jest stosowana w innych celach.

Jeśli zmiana tego stanu zostanie uznana przez ustawodawcę za pożądaną, mogła być ona wprowadzona nie poprzez zmianę treści przepisów o rencie, lecz przede wszystkim poprzez wyłączenie regulacji dotyczącej renty i dożywocia do odrębnych tytułów kodeksu cywilnego (wniosek *de lege ferenda*). W chwili obecnej przepisy o rencie są zamieszczone w jednym tytule z przepisami o dożywociu, które pełni wyłącznie funkcję alimentacyjną. Wobec samodzielności regulacji dotyczącej renty i dożywocia nie ma potrzeby, aby była ona zawarta w jednym tytule kodeksu cywilnego.

¹²³ Wyroki SN: z 27.01.2011 r. (I PK 165/10), LEX nr 786797; z 8.06.2000 r. (V CKN 47/00); z 6.11.1975 r. (III PRN 81/75); por. również: wyrok SN z 3.05.1974 r. (II PR 67/74), LEX nr 14257; uchwała SN (7) z 18.10.1972 r. (III PZP 25/72).

¹²⁴ Wyrok SN z 20.03.1973 r. (II PR 36/73).

¹²⁵ Por. wyrok SN z 30.08.1978 r. (IV CR 287/78), OSNC 1979/6, poz. 126.

- Na tle stosunków obligacyjnych, których przedmiotem jest renta, najczęściej rozstrzyganym zagadnieniem jest dopuszczalność uwzględniania wpływu zmiany okoliczności na wysokość oraz czas trwania renty.

Analiza dogmatyczna regulacji wskazuje na to, że różne rodzaje renty podlegają zróżnicowanemu reżimowi regulacyjnemu w tym zakresie (art. 357¹, art. 358¹ § 3 oraz art. 907 § 2 k.c.). Przepisy te formułują różne przesłanki warunkujące dopuszczalność uwzględniania wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie. Takie zróżnicowanie wymaga zasadniczego przemyślenia, w szczególności z punktu widzenia konstytucyjnej zasady równości, w tym równej ochrony praw majątkowych (art. 32, art. 64 ust. 2 Konstytucji RP).

Powyzsze wątpliwości, odnoszące się do obecnie obowiązującej regulacji, nie oznaczają, że różnicowanie zakresu, w jakim dopuszczalne jest uwzględnianie wpływu zmiany okoliczności na zobowiązanie, którego przedmiotem jest renta, jest w ogóle niedopuszczalne. Zróżnicowane rodzaje renty oraz różnorodne funkcje, jakie może ona spełniać w obrocie cywilnoprawnym, mogą uzasadniać wprowadzanie lub utrzymywanie zróżnicowania reżimów prawnych mających zastosowanie do poszczególnych rodzajów renty. Zróżnicowanie sytuacji prawnej stron zobowiązań, których przedmiotem jest renta, powinno jednak być oparte na kryteriach adekwatnych do celów, których osiągnięciu ma ono służyć. Wydaje się, że daleki od spełnienia tego postulatu jest art. 907 § 2 k.c., którego przedmiotowy zakres zastosowania nie powinien być uzależniony od źródła zobowiązania do uiszczania renty, lecz od funkcji i celu renty (wniosek *de lege ferenda*).

Obecna regulacja wpływu zmiany stosunków na zobowiązanie, którego przedmiotem jest renta, w żaden sposób nie odnosi się do kwestii czasowych skutków orzeczeń wydawanych na podstawie art. 907 § 2 k.c. Z jednej strony za utrwalone należy uznać stanowisko, zgodnie z którym dopuszczalne jest wytoczenie powództwa o zmianę wysokości renty ze skutkiem wstecznym sięgającym nie dalej niż ostatnio dokonana (przez sąd lub strony) zmiana renty, zmiana stosunków i nie dalej niż trzy lata (termin przedawnienia roszczenia o świadczenia okresowe), a z drugiej strony stwierdza się, że orzeczenie wydawane na podstawie art. 907 § 2 k.c. ma charakter konstytutywny. W szczególności taki charakter orzeczenia waloryzacyjnego oraz fakt, że odnosi się ono do zobowiązania wygasłego, wskutek jego wykonania, wymaga szczególnej podstawy umożliwiającej ingerencję w treść zobowiązania z mocą wsteczną.

Refleksja nad regulacją skutków w czasie orzeczeń wydawanych na podstawie przepisów regulujących klauzulę *rebus sic stantibus* powinna objąć również kwestię, czy i jeśli tak, to w jaki sposób, usankcjonować utrwalone w orzecznictwie Sądu Najwyższego w odniesieniu do rent normy. Czy powinny one znaleźć swoje źródło w stosownych przepisach prawa materialnego odnoszących się tylko do rent, czy też odnoszących się do wszystkich świadczeń okresowych, czy, co należy uznać za optymalne rozwiązanie¹²⁶, może powinny one wynikać z przepisów prawa procesowego odnoszących do wyroków kształtujących (wniosek *de lege ferenda*)? Uregulowanie skuteczności orzeczenia opartego na regulacji klauzuli *rebus sic*

¹²⁶ K. Piasecki, *Uchylenie renty...*, s. 74.

stantibus mogłoby również przyczynić się do rozstrzygnięcia pojawiającej się na tle art. 357¹ oraz art. 358¹ § 3 k.c. kwestii wpływu wykonania zobowiązania zgodnie z jego pierwotną treścią po wytoczeniu powództwa waloryzacyjnego na możliwość jego uwzględnienia.

• Do przepisów o rencie powinna być przywrócona regulacja analogiczna do zawartej w art. 595 § 1 k.z., odnosząca się do terminu, na jaki jest ustanowiona renta (wniosek *de lege ferenda*).

• Zapewnieniu większej przejrzystości mogłoby służyć zamieszczenie regulacji wyłączającej stosowanie przepisów o rencie do rent ubezpieczeniowych zawartej obecnie w art. 805 § 3 k.c. wśród przepisów o rencie (wniosek *de lege ferenda*). Było tak w kodeksie zobowiązań (art. 598 k.z.¹²⁷).

• Pozytywną rolę porządkującą odgrywa odesłanie zawarte w art. 906 k.c. uwzględniające możliwość występowania różnych typów renty w praktyce (odpłatna, nieodpłatna).

Nie powinno się z takiego odesłania rezygnować. Wątpliwości interpretacyjne dotyczące zakresu zawartego w tym przepisie odesłania, jakie istniały przed wprowadzeniem art. 903¹ k.c. o formie umowy renty, powinny posłużyć jako podstawa do refleksji nad odpowiednią zmianą tego przepisu, aby w zakresie jego zastosowania mieściły się adekwatne przepisy o sprzedaży regulujące wykonanie i skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, w tym przepisy o rękojmi za wady i przepisy o darowiznie regulujące wykonanie i skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania oraz odwołanie darowizny.

• Umowa renty jest zawierana najczęściej przez osoby w podeszłym wieku, przynajmniej po jednej ze stron

Przepisy o rencie powinny więc obejmować odpowiednik art. 536 § 2 k.c., mogący mieć zastosowanie jako podstawa do ustalenia wysokości renty bez względu na jej charakter (wniosek *de lege ferenda*). W obecnym stanie prawnym przepis ten stosuje się bez wątplenia do rent ustanowionych za wynagrodzeniem (art. 906 § 1 k.c.).

¹²⁷ Zgodnie z art. 598 k.z. „Przepisy działu niniejszego nie uchybiają przepisom, dotyczącym ubezpieczenia na życie w zakładach ubezpieczeń”.

Symmary

Bogusław Lackoroński – Annuity (Art. 903–907 of the Civil Code) in court practice

This article is a result of an analysis of the provisions of law applicable to annuities and a study of general courts' case law concerning obligations to make a performance in the form of annuity. The obligations to make a performance in the form of annuity do not form a uniform category. Depending on the kind of annuity, they differ and retain only some common features. The variety of annuities means that only some kinds are described in more detail, the remaining ones being only listed, for lack of space. The reflections presented in this article concern also the legal character of the general right to annuity and its relationship to claims for payment of the annuity for individual accounting periods. A not less important element, not only for characterising the obligations concerning annuities, but also for determining the scope of freedom of contracts shaping the substance of such obligation relationships, is the nature of the annuity obligation. A critical analysis of the regulations and case law on annuities serve as the point of departure for formulating a few de lege ferenda conclusions relating in particular to the need for regulating anew the issue of how a change in circumstances affects an annuity obligation, and in particular to a solution which arouses considerable doubts concerning the efficiency over time of court judgments affecting the amount or duration of the annuity. However, the de lege ferenda conclusions are not numerous.